

Izvorni znanstveni rad
UDK: 314.114(197.584 Lastovo)''18/19''
DOI: <https://doi.org/10.21857/y26kec31k9>
Primljeno: 17.3.2017.

KUMSTVA NA OTOKU LASTOVU U 19. I 20. STOLJEĆU

MARKO RAŠICA I LJILJANA MARKS

SAŽETAK: Otok Lastovo tijekom proteklih stoljeća bio je zatvorena i izolirana cjelina. Institucija kumstva imala je integrativno značenje u takvoj zajednici i bila je oblik duhovnog srodstva sudionika u tako nastalom odnosu. Na temelju terenskog istraživanja u rujnu 2015. godine, autori propituju i analiziraju kako je institucija kumstva funkcionirala na otoku tijekom 19. i 20. stoljeća - izbor kuma, te značenje kumstva u svakodnevnu životu. Utvrđuje se da su demografske promjene i depopulacija više utjecali na višestoljetni oblik institucije kumstva i društvenu funkciju kumova nego zatvorenost otoka prema vanjskim utjecajima zbog stacionirane vojske. Smanjeni natalitet, zahtjevi za obrazovanjem izvan otoka i depopulacija utječu na objektivnu nemogućnost održavanja tradicije kumstva u dosadašnjim oblicima.

Ključne riječi: Lastovo, kumstvo, 19. i 20. stoljeće, društvene mreže, običaji, krštenje, krizma, vjenčanje, terensko istraživanje, demografske promjene

Keywords: Lastovo, spiritual kinship, 19th and 20th century, social networks, customs, baptism, confirmation, marriage, fieldwork, demographic changes

*Obitelji povezane kumstvima i prijateljstvima
su sretnije i ljepši im je život, kako ne.*

Ovaj rad je prethodno u kraćoj verziji objavljen na engleskom kao »Spiritual Kinship on the Island of Lastovo in the Nineteenth and Twentieth Century.« *Dubrovnik Annals* 21 (2017): 139-175.

Marko Rašica, doktorant na doktorskom studiju Povijest stanovništva Sveučilišta u Dubrovniku. Adresa: Put dragovoljaca Domovinskog rata 105, 20207 Mlini. E-mail: marko.rasica@gmail.com

Ljiljana Marks, znanstvena savjetnica, Institut za etnologiju i folkloristiku. Adresa: Šubićeva 42, 10000 Zagreb. E-mail: marks@ief.hr

Uvod

Proučavanje kumstva¹ kao oblika “duhovnog srodstva” i s njime vezanih običaja, društvenih mreža i obiteljskih odnosa pomaže u razumijevanju povijesnih okolnosti svakodnevne određenog vremena i prostora. U suvremenoj historiografiji pridaje se stoga sve veća pažnja ovoj temi, bilo analizama matičnih knjiga ili drugim oblicima istraživanja.²

U okviru istraživačkog projekta “Društvena kretanja i mreže na temelju analize matičnih i kancelarijskih knjiga” na doktorskom studiju “Povijest stanovništva” Sveučilišta u Zagrebu i u suradnji sa Sveučilištem u Dubrovniku i Zavodom za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku organiziran je projektni zadatak pod naslovom “Kumstva na otoku Lastovu”.³

Cilj istraživanja bio je u izravnim razgovorima s kazivačima, pretežno starije dobi, utvrditi kako je primjenjivana institucija kumstva i kako je funkcionirala na otoku potkraj 19. i tijekom 20. stoljeća, kako su birani kumovi i koje je bilo značenje kumstva u svakodnevnu životu. Obuhvaćeno razdoblje bilo je uvjetovano i omeđeno sjećanjima kazivača na svoje kumove, na prenesena sjećanja svojih roditelja i na komentare o današnjici, u kojoj sve manje aktivno sudjeluju.

¹ “Kumstvo” je pojam koji u hrvatskome jeziku označava (1) kumstvo prilikom kršćanskog obreda krštenja, (2) kumstvo kod sakramenta krizme/svete potvrde u kršćanskim obredima i (3) kumstvo kao svjedočenje činu sklapanja braka u crkvenom i svjetovnom smislu. Primjerice, engleski jezik ne poznaje jedinstveni jezični pojam koji bi obuhvatio ta tri pojma, već se razlikuju pojmovi *godparenthood*, *sponsorship* i *witnessing at weddings*.

² O kumstvima i njihovu značenju napisano je više djela. Vidi: Guido Alfani, *Fathers and Godfathers. Spiritual Kinship in Early-Modern Italy*. Farnham: Ashgate, 2009; Helen Rose Ebaugh i Mary Curry, »Fictive Kin and Social Capital in New Immigrant Communities.« *Sociological Perspectives* 43/2 (2000): 189-209; Rina Kralj-Brassard, Irena Ipšić i Ivana Lazarević, »Godparents Network of the Dubrovnik Foundlings (17th-19th centuries).« *Annales de démographie historique* 130/2 (2015): 161-185; Vedran Stojanović i Nella Lonza, »Godparenthood in eighteenth-century Dubrovnik: children, parents and godparents as knots of social networks.« *Dubrovnik Annals* 19 (2015): 71-98; Ariana Viočić Koprivec i Nenad Vekarić, »Krsni i vjenčani kumovi katolika u Dubrovniku (1870-1871).« *Anali Dubrovnik* 54/2 (2016): 327-370; Guido Alfani, Vincent Gourdon i Agnese Vitali, »Social Customs and Demographic Change: The Case of Godparenthood in Catholic Europe.« *Journal for the Scientific Study of Religion* 51/3 (2012): 482-504; Guido Alfani i Vincent Gourdon, *Spiritual Kinship in Europe, 1500-1900*. Basingstoke: Palgrave, 2012.

³ Terensko istraživanje s odabranim kazivačima provedeno je 11. rujna 2015. godine u naselju Lastovo na istoimenom otoku, reprezentantu dubrovačkog otoka s naglašenom pomorskom orijentacijom, ali i otoku izrazite izoliranosti i u povijesnom i stvarnom smislu.

Lastovska otočka cjelina razlikuje se od ostalih na širem dubrovačkom prostoru, jer je zbog vojnih zabrana do 1988. bila zatvorenija, zabranjena strancima,⁴ a udaljenost i prometna izoliranost pripomogli su tome. S druge strane, bio je to i poticaj da se istraži jesu li neki običaji oko kumstva doživjeli manje promjena nego u drugim sredinama, jesu li dublje usidreni u tradiciju, je li fizička izoliranost udružila zajednicu više nego neke druge i, ne nevažno, kako je na običaje kumstva i kumovanja utjecao dugogodišnji boravak vojnika, koji su imali redovita novčana mjesečna primanja i nisu ovisili o otočkom gospodarstvu: ribarstvu, poljoprivredi, uzgoju loze i maslina... Zanimalo nas je i jesu li demografske promjene zadnjih desetljeća i depopulacija utjecali na nestanak institucije kumstva i društveno značenje kumova kakvo je bilo prije. Kako bi se institucija kumstva stavila u određeni kontekst, osim kumstva su dotaknuti običaji oko krštenja, krizme, vjenčanja i drugih bitnih trenutaka u životu pojedinca, obitelji i otočke zajednice.

Geografski, gospodarski i socijalni kontekst otoka Lastova od 19. stoljeća do danas

Lastovo je najjužniji veći dalmatinski otok i najudaljeniji od kopna. Do najbližeg otoka Korčule dijeli ga Lastovski kanal širok 13 do 20 km. Od Splita je udaljen 94 km, od otoka Visa 57 km, od otoka Mljeta 31 km. Lastovo pripada najsunčanijim dijelovima Republike Hrvatske.⁵ Kao sastavni dio Dubrovačko-neretvanske županije čini 3% njezine površine i svega oko 0,67% stanovništva.⁶ Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, otok Lastovo ima 792 stanovnika.⁷ Unatoč pripadnosti županiji Dubrovačko-neretvanskoj, Lastovo gravitira Splitu, a ne svom administrativnom središtu Dubrovniku. U sastavu Općine Lastovo ima sedam naselja i otoka (Glavat, Lastovo, Pasadur, Skrivena Luka, Sušac,

⁴ Otok Lastovo je od Drugoga svjetskog rata do 1988. godine u naravi bio vojarna Jugoslavenske narodne armije, na koji je bio zabranjen pristup stranim državljanima.

⁵ U Statističkom ljetopisu Republike Hrvatske 2014. u opisu meteoroloških podataka (klime) Lastovo se navodi kao vanjski otok srednjeg, a ne južnog Jadrana (uz Vis, Biševo i Svetac). Vidi: Ksenija Bašić i drugi, »Geografski i meteorološki podaci. Geographical and meteorological data.«, u: *Statistički ljetopis Republike Hrvatske. Statistical Yearbook of the Republic of Croatia 2014*, ur. Ljiljana Ostroški. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2014: 41. Dostupno na: https://www.dzs.hr/hrv_eng/ljetopis/2014/sljh2014.pdf (pristup siječanj, 2017).

⁶ Vidi: »Prostorni plan uređenja Općine Lastovo.« *Službeni glasnik Općine Lastovo* 01/2010: 3.

⁷ K. Bašić i drugi, »Geografski i meteorološki podaci«: 45.

Uble i Zaklopatica). Naselje Lastovo je administrativno središte otoka;⁸ smješteno je uz sjeverni rub Lastovskog polja na sjeveroistočnoj strani istoimenog otoka.

Tijekom povijesti⁹ otok Lastovo imao je bitnu stratešku važnost u kontroli morskih putova, ali je istodobno snosio posljedice svoje udaljenosti i izoliranosti. "Otok je bio najudaljeniji dubrovački državni posjed, izvan dometa temeljnih i neposrednih tokova dubrovačke povijesti", navodi hrvatski povjesničar Josip Lučić.¹⁰ Dio Dubrovačke Republike postao je dobrovoljno, vjerojatno šezdesetih godina 13. stoljeća,¹¹ i ostao je u njezinu sastavu sve do pada Republike.¹²

U vrijeme Dubrovačke Republike otokom je upravljao knez, koji se izmjenjivao svake godine. U trenutku Napoleonova osvajanja Lastovom je upravljao knez Vlaho Kaboga,¹³ koji je *pro forma* ostao na vlasti sve do ukidanja Republike 1808. godine. Novim francuskim ustrojem nastala je općina Dubrovnik, u čiji je sastav ušlo i Lastovo. Prema tadašnjim podacima, Lastovo nije imalo mnogo stanovnika - svega 945, koji su živjeli u selu sa 184 kuće.¹⁴ Otok je od 1813. godinu dana bio pod engleskom vlašću da bi potom, Bečkim kongresom iz 1815. godine,¹⁵ potpao pod austrijsku vlast i tako ostao u sastavu austrijske Dalmacije do svršetka Prvoga svjetskog rata.

⁸ »Prostorni plan uređenja Općine Lastovo.«: 3.

⁹ Polazeći od istraživačkog projekta koji je predmet ovoga rada, naglasak je ponajprije na povijesti otoka Lastova od početka 19. stoljeća do danas, dakle na zbivanjima od trenutka kad je Lastovo pripalo Dubrovačkoj Republici. Detaljniji prikaz prošlosti otoka prije 19. stoljeća donosi, primjerice, Josip Lučić u radu »Iz srednjovjekovne prošlosti otoka Lastova.« *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 6 (1974): 5-51.

¹⁰ J. Lučić, »Iz srednjovjekovne prošlosti otoka Lastova.«: 5.

¹¹ J. Lučić navodi podatak kad je Lastovo postalo dijelom Dubrovačke Republike (J. Lučić, »Iz srednjovjekovne prošlosti otoka Lastova.«: 7). Međutim, prema drugim izvorima spominje se godina 1272. Vidi: »Lastovo.«, u: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, ur. Slaven Ravlić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2015. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=35531> (pristup: siječanj, 2016).

¹² Demografski i genealoški presjek svih lastovskih obitelji od 1272. godine donose Antun Jurica i Nenad Vekarić, *Lastovski rodovi*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2006.

¹³ Stanko Piplović, »Prilike na otoku Lastovu u XIX. stoljeću.« *Rad Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 49 (2007): 450.

¹⁴ Detaljnije: S. Piplović, »Prilike na otoku Lastovu u XIX. stoljeću.«: 450, te Josip Lučić, »Prilike na Lastovu početkom 1808.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992): 192.

¹⁵ Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999: 111-131.

Zabilježeno je da su 1910. godine na Lastovu bile 292 kuće s 1.417 stanovnika, većinom žena.¹⁶ Stanovništvo se pretežno bavilo poljoprivredom (uzgojem vinove loze, maslina, južnog voća), stočarstvom i ribarstvom (osobito izlovom srdela). Naselje Lastovo, u kojemu je prebivala glavina stanovnika otoka, imalo je župni ured, carinu, poštanski ured, lučku zdravstvenu agenciju i narodnu školu s tri razreda,¹⁷ no oskudica vode, loša zdravstvena skrb i slaba prometna povezanost utjecali su na razvoj otoka i ostao je prepušten vlastitim snagama.

Na početku 20. stoljeća teška gospodarska situacija i politička previranja zahvatili su i Lastovo pa je, na temelju Rapalskog ugovora s Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca, otok 1920. godine ustupljen Italiji. Zbog političkih mjera i pokušaja talijanizacije, između dva svjetska rata dolazi do gospodarskog napretka otoka i pozitivnih demografskih promjena (do 1948. godine broj stanovnika Lastova porastao je za 22,65%).¹⁸ Nakon kapitulacije Italije 1943. godine Talijani su napustili Lastovo, a prema odluci Izvršnog odbora ZAVNOH-a od rujna 1943. godine Lastovo je priključeno Hrvatskoj zajedno s drugim dijelovima zemlje koji su između dva svjetska rata bili pripali Italiji (Istra, Rijeka, Zadar, Cres i neki drugi jadranski otoci).¹⁹ No, formalnopravno, Lastovo je u sastavu Hrvatske priznato Jugoslaviji tek Pariškim mirovnim ugovorom iz 1947. godine.²⁰

Poslije Drugoga svjetskog rata Lastovo je bilo vojni otok na koji je bio zabranjen pristup stranim državljanima. Ta je zabrana bila na snazi do 1988. godine,

¹⁶ Stanko Piplović donosi podatke da je u 19. stoljeću otok bio podesterija u dubrovačkom okruženju, a u drugom dijelu stoljeća postao je politička općina u okviru kotara u Korčuli. Navodi da je na tom prostoru 1869. godine živjelo 1.042 stanovnika, a za 11 godina broj stanovnika je porastao za svega osam, pa ih je 1880. bilo 1.050 i gotovo svi su živjeli u jedinom naselju koje je postojalo na otoku, današnjem naselju Lastovo. Do 1900. godine broj je narastao na 1.384 stanovnika (S. Piplović, »Prilike na otoku Lastovu u XIX. stoljeću.«: 452).

¹⁷ S. Piplović, »Prilike na otoku Lastovu u XIX. stoljeću.«: 449.

¹⁸ Postotak od 22,65% utvrđen je usporedbom službenih podataka o broju stanovnika prema popisu 1910. godine (ukupno 1.417 stanovnika) i popisu 1948. godine (ukupno 1.738 stanovnika), kada je na Lastovu zabilježen najveći broj stanovnika otkako se rade popisi stanovništva. Vidi: *Naselja i stanovništvo RH 1857-2001*, dostupno na: <https://www.dzs.hr/hrv/dbhomepages/naselja%20i%20stanovnistvo%20republike%20hrvatske/Naselja%20i%20stanovnistvo%20Republike%20Hrvatske.htm> (pristup: siječanj, 2016).

¹⁹ Vidi: »Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH)«, u: *Istarska enciklopedija*, ur. Miroslav Bertoša i Robert Matijašić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008. Dostupno na: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3088> (pristup: siječanj, 2016).

²⁰ Vidi: »Pariški mirovni ugovori.«, u: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, ur. Slaven Ravlić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2015, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46710> (pristup: siječanj, 2016).

što je izravno utjecalo na smanjenje broja stanovnika, gospodarsko nazadovanje, ali i na očuvanje lastovske prirode, pa i tradicije.²¹ Lastovsko otočje, koje se sastoji od 44 otoka, otočića i hridi, upravo je zbog svoje očuvanosti, ljepote krajolika, biološke raznolikosti i drugih značajnih obilježja 2006. godine postalo jedanaesti park prirode u Hrvatskoj.²² Tek je u Republici Hrvatskoj otoku omogućen razvoj turizma, ali se nastavila depopulacija i gospodarska stagnacija unatoč nastojanjima lokalnih vlasti da promijene trendove.

Kumstva i dosadašnje spoznaje o kumstvima na Lastovu

Kumstvo se najčešće određuje kao oblik fiktivnog²³ društvenog odnosa koji nastaje prigodom određenih kršćanskih obreda (krštenja, krizme) ili svjedočenjem određenim činovima ili ceremonijama (npr. vjenčanje, prvo šišanje djeteta, kumstvo djetetova prvog zuba i slično). Ono uvijek nastaje djelovanjem pojedinaca i obitelji, pretežno reguliranim običajima, čime se stvaraju trajniji odnosi povezanosti.

U kršćanskim crkvama srednjega vijeka kumovi su prigodom krštenja (“drugog rođenja djeteta”)²⁴ imali važnu ulogu, pa i njihov broj nije bio ograničen. Osim svjedočenja činu krštenja, odgovarali su svećeniku u djetetovo ime za vrijeme ceremonijala sakramenta krštenja, a i preuzimali su ulogu “drugog” roditelja i tutora kumčetu, koji će se u službi Crkve brinuti o poduci djeteta u vjeri i drugome.²⁵ Ti su stavovi počivali na nauku Sv. Augustina,²⁶ prema kojem se dijete krštenjem oslobađa istočnog grijeha i postaje dijelom kršćanske

²¹ Stjepka Popović. »Obilježja zdravstvene zaštite na otoku Lastovu.« *Amalgam - časopis studenata sociologije* 5 (2011): 6.

²² »Park prirode Lastovsko otočje.« *Internet portal zaštite prirode Ministarstva zaštite okoliša i prirode*, dostupno na: <http://www.zastita-prirode.hr/Zasticena-priroda/Zasticena-podrucja/Parkovi-prirode/Park-prirode-Lastovsko-otocje> (pristup: siječanj, 2016).

²³ Vidi: H. R. Ebaugh i M. Curry, »Fictive Kin and Social Capital in New Immigrant Communities.«: 189-209.

²⁴ Drugo rođenje, ono “duhovno”, “sa skupinom ‘rođaka-srodnika’ obično različitih od krvnih srodnika, duhovna obitelj.” Uz ovaj slobodan prijevod teksta vidi izvornik i više: Guido Alfani, *Fathers and Godfathers. Spiritual Kinship in Early-Modern Italy*. Farnham: Ashgate, 2009: 13.

²⁵ G. Alfani, V. Gourdon i A. Vitali, »Social Customs and Demographic Change: The Case of Godparenthood in Catholic Europe.«: 485.

²⁶ I danas se Sv. Augustinu pripisuje izreka da je “bolje ne imati kuma nego imati takvoga koji će biti na sablazan.” Vidi: »Tko (ne) može biti kum.«, u: *Porečka i pulska biskupija*. Dostupno na: <http://www.biskupija-porecko-pulska.hr/crkveno-pravni-savjeti/1106-tko-ne-moze-biti-kum.html> (pristup: siječanj 2016.)

zajednice uz pomoć kumova kao duhovnih roditelja krštenika.²⁷ Pod utjecajem kritičkih pogleda Martina Luthera i Jeana Calvina, tijekom 16. i 17. stoljeća duhovne i strukturalne promjene u Crkvi inicirat će promjene u društvenom i ekonomskom značenju kumstva.²⁸ Premda se preispitivalo teološko značenje te institucije, to nije utjecalo na društvenu važnost kumstva.²⁹

Pokreti za obnovom Crkve iznutra potaknut će održavanje Tridentskog koncila,³⁰ koji će donijeti bitne promjene i u instituciju kumstva.³¹ Osim što su standardizirani postupak i rituali kumstva na krštenju, ograničen je i broj kumova na najviše dvoje (kuma i kumu).³² Donose se i upute o načinu bilježenja podataka o krštenju, djeci i kumovima, odnosno odredba o obveznom vođenju matičnih knjiga u Katoličkoj crkvi.³³ Duhovna baština Tridentskog koncila utjecala je i na druge promjene unutar Crkve u sljedećim stoljećima, osobito kod vjenčanja.³⁴

Postoji rani zapis o značenju kumstva na otoku Lastovu. U 74. glavi Lastovskog statuta iz 1449. godine³⁵ je propisano da se valjani brak može sklopiti nakon što je utvrđeno da ne postoje zapreke zbog bliskog srodstva, tazbine ili

²⁷ Detaljnije: G. Alfani, *Fathers and Godfathers. Spiritual Kinship in Early-Modern Italy*: 88-90; V. Stojanović i N. Lonza, »Godparenthood in eighteenth-century Dubrovnik: children, parents and godparents as knots of social networks.«: 73.

²⁸ G. Alfani, V. Gourdon i A. Vitali, »Social Customs and Demographic Change: The Case of Godparenthood in Catholic Europe.«: 485.

²⁹ Detaljnije: G. Alfani, *Fathers and Godfathers. Spiritual Kinship in Early-Modern Italy*: 67-131.

³⁰ Održan u gradu Trentu u današnjoj Italiji, od 1545. do 1563. godine, s prekidima.

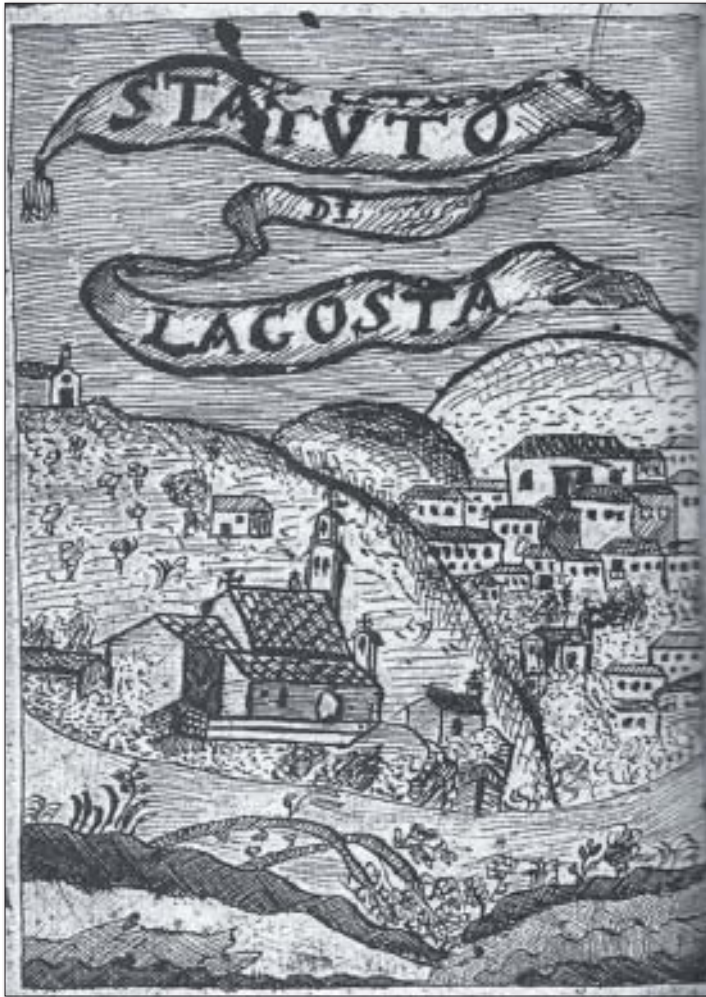
³¹ V. Stojanović i N. Lonza, »Godparenthood in eighteenth-century Dubrovnik: children, parents and godparents as knots of social networks.«: 73.

³² V. Stojanović i N. Lonza, »Godparenthood in eighteenth-century Dubrovnik: children, parents and godparents as knots of social networks.«: 73 i G. Alfani, *Fathers and Godfathers. Spiritual Kinship in Early-Modern Italy*: 13.

³³ O značenju matičnih knjiga vidi primjerice: Vesna Čučić, »Dubrovačke matične knjige - dragocjen izvor za povijesna istraživanja.« *Arhivski vjesnik* 48 (2005): 45-54; Ivo Ficović, »Zbirka matičnih knjiga Historijskog arhiva u Dubrovniku.« *Arhivski vjesnik* 25 (1982): 7-35; Dražen Vlahov, »Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu.« *Vjesnik istarskog arhiva* 2-3 (1992-1993): 277-309.

³⁴ Prije Tridentskog koncila zaruke su imale veoma važnu ulogu - bile su jedna od nužnih stepenica koja se prelazila do sklapanja braka. Tek nakon Tridenta je uvedena javna ceremonija sklapanja braka, prethodna najava braka za vrijeme mise i javna ceremonija sklapanja braka. O promjenama u instituciji braka kao sakramenta prije i nakon Tridenta vidi knjigu Marije Mogorović Crljenko, *Druga strana braka. Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.

³⁵ Lastovski statut datira iz 1310, a odredba o kumstvima koja je relevantna za ovo istraživanje unesena je 1449. godine.

Slika 1. Lastovski statut. Izvor: <http://provin-int.hr/wp-content/uploads/2013/01/11.jpg>

kumstva onih kojih imaju namjeru stupiti u brak.³⁶ Dakle, ako bi se utvrdilo da između bračnih kandidata postoji kumovski odnos, nisu se mogli vjenčati.

Pisane spoznaje o kumstvima na Lastovu u 19. stoljeću nalazimo u djelu Baltazara Bogišića *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena* iz 1874.

³⁶ ...et non siando ditto alcun opposito de consanguinità, overo affinità, ò de compaternità... Vidi: *Libro delli ordinamenti e delle usanze della universitade et dello comun della isola de Lagusta*, prir. Frano Radić. [Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, sv. 8]. Zagreb: JAZU, 1901: 40.

godine.³⁷ To djelo, među ostalim, pruža usporedni prikaz običaja kumstva, i to u odgovorima na pitanja: “ubraja li narod u duhovno srodstvo samo kumovstvo ili i koji drugi odnošaj, kao n. pr. pobratimstvo, djeverstvo pri vjenčanju itd”;³⁸ “je li pobratimstvo i posestrinstvo u običaju i ima li ga više vrsta, koliko vrsta kumstva pozna narod”, te “koji odnošaji nastaju iz pobratimstva i kumstva?”³⁹

Bogišić je bilježio odgovore koje su na njegova pitanja dali suvremenici koje je sam odabrao. Za otok Lastovo odgovore je dao Melko Lucianović,⁴⁰ kako to navodi autor, “tada (1869) slušalac filologije u Beču”.⁴¹ Tako saznajemo da je 1869. godine “kumstvo” na Lastovu imalo i dalje značenje “duhovnog srodstva” i bilo je zapreka za vjenčanje, odnosno, ispitanik Lucianović naveo je da “zapreka srodstva ima više vrsti, i u srodstvo spadaju kumstvo, pobratimstvo, poočimstvo, posinovljenje itd”. Narod tada poznaje “tri vrsti kumstva, t.j. kršteno, krizmano i vjenčano”. Na pitanje kakvi odnosi nastaju iz pobratimstva i kumstva, ispitanik Lucianović je odgovorio: “između kumova nastaje pobje prijateljstvo i duhovno srodstvo”.

³⁷ Kao pristalica historijske pravne škole, Bogišić je u navedenom djelu nastojao obuhvatiti tadašnje pravne običaje u područjima koji su se nazivali Trakija, Srbija, Bosna, Hercegovina, Dalmacija, Banat, Srijem, Slavonija, Hrvatska. Bogišić navodi da “ni deseti dio našega naroda, ne žive po pisanim državom izdanim zakonima u većini privatnih odnošaja, nego po svome samorodnom nepisanom pravu,” pa da stoga treba upoznati “što je narodno”. Odnosno, Bogišić želi uputiti da primjena pisanog zakona ne može biti uspješna bez prethodnog upoznavanja društva u kojemu se propis želi primijeniti. Primjena propisa u zajednici bez poznavanja zajednice u konačnici dovodi do pravnog pluralizma, a često i koegzistencije suprotstavljenih normi običajnog prava i pisanog akta, uglavnom na štetu pisanog zakona. To djelo izazvalo je kritike i polemike u kojima je svojim osvrtima sudjelovao i sam Bogišić. Bogišić se istaknuo i kao kreator Općeg imovinskog zakona u Crnoj Gori, gdje je kodificirao brojne narodne izreke i običaje. Utjecaj nekih njegovih pravnih rješenja osjeća se do danas. Detaljnije: *Bogišić i kultura sjećanja. Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u prigodi stote godišnjice smrti Balda Bogišića*, ur. Josip Kregar, Vlaho Bogišić, Dalibor Čepulo, Petar Miladin, Slaven Ravlić i Filip Hameršak. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2008-2011.

³⁸ V. (Baldo, Baltazar, Valtazar) Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*. Zagreb: JAZU, 1874: 205.

³⁹ V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*: 385-388.

⁴⁰ Melko (Melkior) Lucianović (Lastovo, 30. 11. 1844 - Lastovo, 14. 2. 1929), kasnije je ušao u kulturnu povijest kao publicist, povjesničar književnosti i folklorist. Zapisivao je na Lastovu narodne pjesme i druge podatke o narodnom životu i običajima, ali je poznat po prvom podrobnom opisu Lastovskog poklada, “rukom na pet slobodnih listića papira formata sličnog bilježnici”. Taj se opis čuva u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu i datiran je 15. lipnja 1877. u Splitu (rukopis br. 189: II, 287-290, Institut za etnologiju i folkloristiku; dalje: IEF).

⁴¹ V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*: LI, *passim*.

Terensko istraživanje i metodološke napomene istraživanja

Terensko istraživanje provedeno je 11. rujna 2015. godine u naselju Lastovu, gdje je razgovarano sa četrnaest prethodno odabranih kazivača koji su, prema mišljenju voditelja istraživanja Nelle Lonza i Nenada Vekarića te koordinatorkice Brigite Masle Dražinić, istraživačkim skupinama prema svojim sjećanjima i dugom životnom iskustvu mogli pružiti dostatnu građu da se postigne određeni stupanj reprezentativnosti kazivanja i podataka. Konzultantica istraživanja bila je Jasna Čapo, a asistenti istraživanja Irena Ipšić, Rina Kralj-Brassard, Ivana Lazarević i Marinko Marić. U istraživačkoj skupini bila su u pravilu po dva doktoranta doktorskog studija “Povijest stanovništva”, uz asistenta-mentora projektnog zadatka. Svaka istraživačka skupina razgovarala je s jednim ili dvoje kazivača, kojima se katkad pridružio i neki drugi nazočni član obitelji. Kazivači su istraživačkim skupinama dopustili da se u tekstu objave njihovi puni osobni podaci uz građu, pa time nisu prekršena etička pravila o tajnosti i anonimnosti u iznošenju osobnih podataka kazivača koji su intervjuirani u okviru znanstvenog istraživanja na projektnom zadatku. S druge strane, navodi osobnih imena i podataka iz života kazivača, njihove izravne riječi (a ne samo istraživačeva interpretacija) pripadaju temeljnim istraživačkim postupcima etnoloških i folklorističkih istraživanja, uza sve respektiranje i poštivanje tajnosti podataka ako i kada to kazivači žele.⁴² Terensko istraživanje i razgovori s ljudima uvijek su i istraživačka avantura. Ulazimo u istraživanje s našim pretpostavkama i očekivanjima, ali ne znamo što ćemo dobiti, otkriti i kamo će nas to odvesti. Lastovsko istraživanje bilo je unaprijed izvrsno planirano, jer su u organizaciji aktivno sudjelovali i domaći ljudi, *insajderi*. Tema je bila okvirno najavljena, ali nije sugerirano što se očekuje, pa zapisi velikim dijelom pokazuju

⁴² Doktorantice Lada Lozančić i Natalia Varnakova razgovarale su s Antunom Juricom (*1923) uz mentorstvo Nenada Vekarića. Doktorantica Marija Radonić uz podršku mentorica Nelle Lonza i Marine Gjurašić donosi priču kazivačice Lucije Ivelja Pece (*1932). Doktorantice Sanja Lozančić i Ankica Džono-Boban uz mentorstvo Jasne Čapo razgovarale su s kazivačima Katom Škratulja (*1937) i Matom Škratulja (*1928). Uz mentorstvo Štefice Curić Lenert, doktoranti Ariana Violić-Koprivec i Ahmet Kalajdžić svjedočili su kazivanju Marina Rina Sangaletija (*1933) i Magdalene Sangaletti (*1939). Doktorant Antun Car intervjuirao je kazivače Mariju rođ. Šantić udatu Glumac (*1933) i Tonka (Kuzmu) Glumca (*1929) nadimka Kaštro, uz podršku mentorice Rine Kralj-Brassard. Ljiljana Marks kao mentorica i doktoranti Daria Vučijević i Vedran Stojanović razgovarali su s Marijom Kučarić (*1929) i Ivom Kučarićem (*1928). Doktorantica Lucija Komaić, uz mentorstvo Irene Ipšić, intervjuirala je kazivačicu Katu Karlović (*1934). Ivana Lazarević pomagala je doktorantima Sanji Krželj i Marku Rašici u razgovaru s kazivačicom Anicom Glumac (*1941), a doktoranti Sandra Šutalo i Radoslav Zaradić uz mentorstvo Marinka Marića razgovarali su s kazivačima Lucijom Đivoje (*1938) i Bartolom Đivojem (*1965). Zahvaljujemo svim mentorima i doktorantima.

što je kazivačima u razgovorima o kumstvu bilo najvažnije, što im je najdublje utisnuto u sjećanje, čega se prvo i najradije sjećaju. Svjedočili smo kako se spontano evociraju zajedničke zgone (kad je bilo dvoje ili više sugovornika), pa i one koje se nisu ticale izravno institucije kumstva, već negdašnjeg života na Lastovu (zabava, druženja, doba poklada i sl). Čini nam se da smo unijeli promjenu u njihovu svakidašnjicu i pokazali im koliko su njihovi životi važni. Posebno zahvaljujemo svim kazivačima koji su u svojim domovima ugostili doktorante i mentore, te svojim pričama omogućili istraživanje. Njihova je susretljivost i otvorenost pridonijela povjerenju, pa su ispitivači dobili spontane, vjerujemo i iskrene odgovore na pitanja o stavovima, osjećajima i sjećanjima kazivača.⁴³

I u našem smo tekstu dali autorski glas upravo njima jer je u etnografskom i folklorističkom tekstu važno tko govori, pa zato ima toliko iscrpnih navoda. Željeli smo da slični i istodobno različito oblikovani, nijansirani i akcentuirani osobni iskazi pruže opću i još više pojedinačnu sliku o kumstvima na Lastovu bez naših osobnih intervencija i interpretacija. To su katkad tek napomene, crtice, krokiji, a katkad retorički i argumentacijski razvijene osobne priče jer su neki od kazivača prvi put u životu dobili pravo na svoju priču, doduše tematski zadanu, no uokvirenu jedinstvenim i iznimno važnim događajima (svadba, krštenje djece, odnosi u obitelji). U komentare iskaza nismo upisivali istraživačke ili koncepcijske predodžbe iz prijašnjih terenskih istraživanja i literature o kumstvima da ne bismo upali u zamku da upisujemo ono što bismo htjeli da bude umjesto onoga što jest. Svjesni smo problema i izazova, jer je teško iz veoma intimnog razgovora s kazivačima naći znanstveno uporište u tekstu koji bi istodobno morao biti "intimni pogled" i hladnokrvni izvještaj.⁴⁴ Prijašnji istraživački rezultati bili su nam nužni za usporedbe i zaključke.

Obrazlažući reprezentativnost uzorka valja ponajprije uputiti na strukturu stanovništva otoka Lastova, dob kazivača i razdoblje koje je predmet istraživanja. Depopulacija Lastova osobito je naglašena od 1948. godine do zadnjeg popisa 2011.⁴⁵ Budući da je otok Lastovo u vrijeme Jugoslavije bio "vojni otok" na koji strani

⁴³ Većini doktoranata Lastovo je bilo prvo takvo terensko istraživanje i unaprijed su dobili precizne upute o istraživanoj temi i o tome kako će svojim ponašanjem, pristupom kazivačima i vođenjem razgovora spriječiti osobni utjecaj na izražavanje stavova ili mišljenja kazivača.

⁴⁴ Kliford Gerc, *Antropolog kao pisac*. Beograd: XX vek, 2010: 19. O problemima suvremenih terenskih istraživanja i specifične višestruko odgovorne uloge istraživača u odnosu prema istraživanjima i temi više u zborniku *Etnologija bliskoga. Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*, ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić i Goran Pavel Šantek. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Naklada Jesenski Turk, 2006.

⁴⁵ Vidi: »Kretanje broja stanovnika 1857-2011.« *Državni zavod za statistiku* (dalje: DZS).

državljeni nisu imali pravo pristupa, to je, kao što je istaknuto, utjecalo na gospodarsku stagnaciju. Nakon demokratskih promjena 1991. godine velik se broj stanovnika iselio s odlaskom vojnika nekadašnje Jugoslavenske narodne armije i njihovih obitelji (bilo je tzv. nacionalno “miješanih” brakova Lastovki i vojnika). Ukupni broj stanovnika u popisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine smanjio se za 14,39%.⁴⁶ Primjerice, prema popisu stanovništva 1948. godine, u naselju Lastovu bilo je ukupno 1.562 stanovnika, da bi ih 2011. godine bilo svega 350,⁴⁷ odnosno čak 77,6% manje. Svojevrsno “pražnjenje” otoka i te promjene svakako su utjecali na život preostalih otočana, pa i kazivača koji potječu sa samog Lastova i na njemu žive trajno ili barem veći dio godine.⁴⁸ Primjerice, supružnici Kučarić, rođeni 1928. i 1929. godine na otoku Lastovu, čitav život žive na Lastovu i svjedoče svim tim mijenama. Nadalje, od ukupno 792 popisana stanovnika otoka Lastova, 228 ih ima 60 i više godina,⁴⁹ 174 stanovnika 65 i više godina, a 87 stanovnika 75 i više godina (grafikon 1).

U samom naselju Lastovu, u kojemu su domovi kazivača, od ukupno 350 popisana stanovnika čak je 87 stanovnika starije od 70 godina (grafikon 2). Ti su podaci važni jer je od 14 kazivača njih 13 godine 2011. bilo starije od 70 godina, a 2015. godine, u trenutku sudjelovanja u ovom istraživanju, njih 12 bilo je starije od 75 godina. Kazivači predstavljaju reprezentativni uzorak od 7,5% stanovnika čitavog otoka starih 65 i više godina, a kako su svi iz naselja Lastova,⁵⁰ oni čine reprezentativan uzorak od 15% stanovnika urbanog središta otoka starijih od 70 godina.

Upravo stariji dio populacije relevantan je za ovo tematsko istraživanje jer na temelju vlastitog životnog iskustva i sjećanja ne svjedoči samo o svojim životima već i o običajima svojih roditelja koji su rođeni i radili u 20. stoljeću, te

⁴⁶ Stjepka Popović, »Obilježja zdravstvene zaštite na otoku Lastovu.«: 5-28.

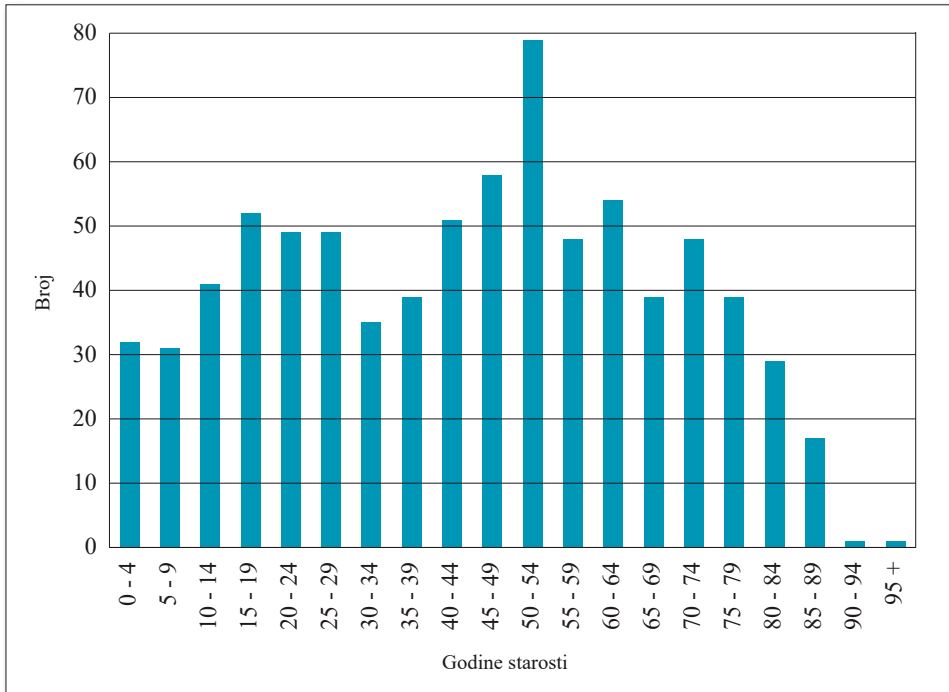
⁴⁷ *Kretanje broja stanovnika 1857-2011*, DZS.

⁴⁸ Nekoliko kazivača (Marin Rino Sangaletti, Magdalena Sangaletti i Kata Karlović) tijekom godine dijelom borave i u inozemstvu.

⁴⁹ Starost stanovništva u popisu stanovništva 2011. godine iskazana je u navršenim godinama života prema stanju 31. ožujka 2011. godine. Vidi: *Popis stanovništva 2011. godine*. Zagreb: Državni zavod za statistiku, 2015. Dostupno na: <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censusmetod.htm> (pristup: prosinac, 2015).

⁵⁰ Računajući na temelju statističkih podataka iz 2011. godine. Četiri godine kasnije, 2015, u vrijeme istraživanja, možda je promijenjen udio u ukupnom broju stanovnika, tako da je povećan reprezentativni uzorak. Naime, prema dostupnim podacima Državnog zavoda za statistiku RH o kretanju broja stanovnika od 2010. do 2013. godine, na otoku Lastovu 2010. godine rođeno je 10, a umrlo 11 osoba; 2011. godine rođeno je četvero, a umrlo devet osoba; 2012. godine rođeno je šest osoba, a umrlo 12 osoba, a 2013. godine rođeno je osam osoba, a umrlo 10 osoba, čime se potvrđuje daljnja depopulacija otoka.

Grafikon 1. Stanovništvo otoka Lastova prema starosti, popis 2011.

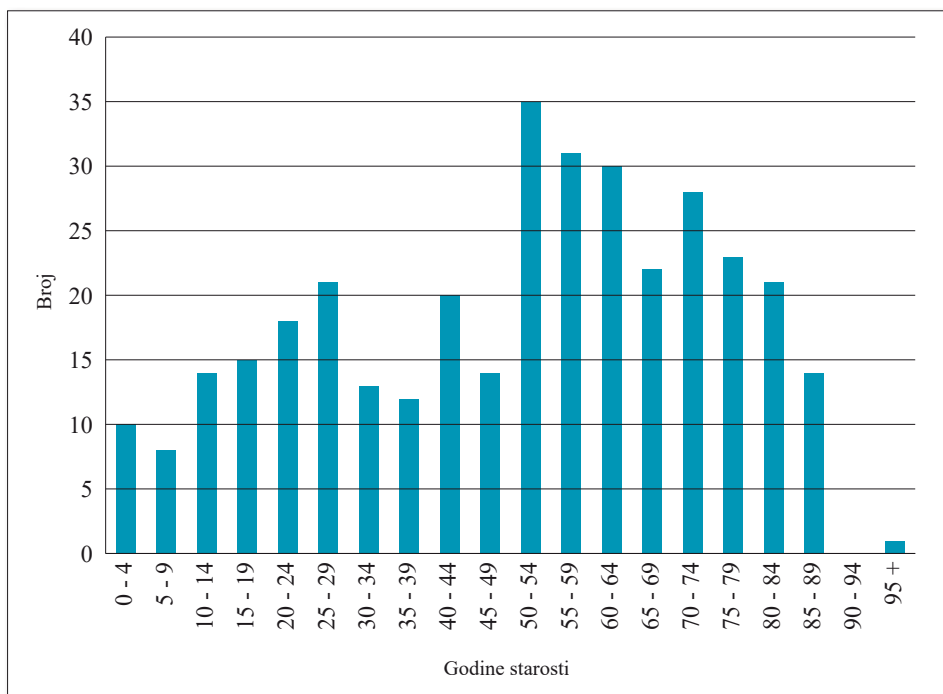
Izvor: Statističko izvješće DSZ br. 1468/2012, »Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011; Stanovništvo prema spolu i starosti.«, 4. Kontingenti stanovništva po gradovima/općinama, popis 2011. Zagreb: DZS, 2013: 80.

svoje djece i unuka na prijelazu 20. i 21. stoljeća. Time se raskriva pregled podataka za dulje razdoblje u kojem su se reflektirali brojni povijesni, gospodarski i socijalni utjecaji.

Prema literaturi i dostupnim rezultatima prethodnih terenskih istraživanja na Lastovu razrađen je predložak za razgovor s temama i pitanjima koja su istraživačkim skupinama dala okvire projektnog zadatka i nit vodilju samog istraživanja. Pitanja su bila usmjerena na izbor kuma, značenje kumstva, odnos s kumom, neuobičajena kumstva, odnose obitelji i kumstva te kumčeta i kuma; možebitni utjecaj politike na izbor kuma i ulogu kuma u običajima.

Prije iznošenja rezultata istraživanja valja istaknuti da su razgovori s kazivačima snimani i potom su te snimke ispitivači transkribirali. Ovaj rad donosi sažetak i nužnu interpretaciju transkripata, uz osobna zapažanja na temelju

Grafikon 2. Stanovništvo naselja Lastova prema starosti, popis 2011.

Izvor: Statističko izvješće DSZ br. 1468/2012, »Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011; Stanovništvo prema spolu i starosti«: 45. *Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, popis 2011*. Zagreb: DZS, 2013: 649.

snimaka i istraživanja. Unatoč uputama, transkripti nisu ujednačeni: neki su samo zaključci istraživača s naglašenim točkama o kumstvima, a neki su detaljno, gotovo doslovno prenesen čitav razgovor s kazivačima. Zbog toga se možda češće navode iskazi istih kazivača, što ne znači da su ostali nevažni. Detaljniji transkripti pokazali su da je bitno pustiti kazivače neka govore, a ne ispitivati samo nužne podatke o istraživačkoj temi, jer je nevjerojatno gusta mreža detalja iz negdašnje i današnje lastovske svakodnevice.

Izbor kumova

U analizi rezultata istraživanja o izboru kumova treba razlikovati kumstva na krštenju i krizmi, te svjedočenja na vjenčanjima. Prema obredima Katoličke

Crkve,⁵¹ riječ je o trima velikim sakramentima⁵² koji zahtijevaju nazočnost svjedoka. Premda se svjedoci na građanskom i na crkvenom vjenčanju u dokumentima uvijek nazivaju samo svjedocima, u praksi i svijesti (ne samo naših kazivača) nazivaju se isključivo kumovima, pa tako o njima i pišemo. Iako oni, prema crkvenim obredima, ne preuzimaju istu ulogu kao kumovi na krštenju (odgovornost za duhovni život kumčeta ili skrbnika ako zatreba), u kasnijem životu vjenčanog para i zajednice oni su jednako važni i poštovani kao i krsni kumovi.

Krštenje

Prema iskazima kazivača, na početku 20. stoljeća dijete je u pravilu imalo dva krsna kuma. U početku obojicu muškoga spola, a kasnije obaju spolova. Kum je bio izabran među rodbinom i prijateljima. Onaj tko je bio vjenčani kum, bio je uglavnom i kum prvorođencu u tom braku.

Kazivač dr. Antun Jurica kaže da: “za prvo dijete koji je bio kum na vjenčanju, taj je kum i prvom djetetu, bez obzira je li to dijete muško ili je žensko. Već kum kod ženidbe imao je strahovitu važnost, i on, *de facto*, kum ženidbeni, ili kuma, nema veze... obavezno (...) – on je kum i djetetu prvome koji se rodi u braku. Dakle, ako je netko bio kum na vjenčanju, devedeset devet posto i devet, on će biti kum djetetu. Stvarala bi se dupla veza: između roditelja i djeteta.”

Anica Glumac također iskazuje da “prvo dijete kad vam se krsti, kćer mi se prva rodila, možete zakumit ili od tvoje strane kuma ili od muža. Ja sam zakumila moga brata i mene i kćeri, a drugo više ništa. Ponavlja se kum, kod prvog djeteta, to može, a sad vam bude po pet ljudi, to se sad mijenja.” Lucija Đivoje na pitanje jesu li njezini vjenčani kumovi bili i krsni kumovi njezinoj djeci, odgovara potvrdno: “Jesu, mojoj kćeri. (...) Tada je bio običaj da ti vjenčani kumovi budu i kumovi prvom djetetu.” Lucija Ivelja Pece potvrđuje da su

⁵¹ Prema popisu stanovništva, 89,5% stanovnika otoka Lastova 2011. godine izjasnilo se katolicima. Od ukupno 792 stanovnika otoka Lastova koji čini administrativnu općinu Lastovo, 709 stanovnika izjasnilo se katolicima, 9 je pravoslavaca, 11 muslimana, 1 je pripadnik istočne religije, 3 je agnostika i skeptika, 24 nisu vjernici ni ateisti, a 35 stanovnika se nije izjasnilo. Vidi: 3. Stanovništvo prema vjeri po gradovima/općinama, Popis stanovništva 2011, DZS. Dostupno na: www.dzs.hr (pristup: siječanj, 2016).

⁵² Kršćanske sakramente možemo razvrstati u velike - *sacramenta maiora* (krštenje, potvrda, pričest, sakrament pomirenja - sveta ispovijed, bolesničko pomazanje, vjenčanje i svećenički red) i male sakramente ili blagoslovine - *sacramenta minora*.

krsni kumovi prvog djeteta bili vjenčani kumovi roditelja. Krsni kum druge djece bio je po izboru roditelja. U izboru krsnog kuma najčešće su uvažavali savjete svekra i svekrve.

Marija Kučarić sjeća se svojih krsnih kumova: “To mi je bi matere brat, a ženska je bila oca sestra.” Ona i suprug Ivo Kučarić svome prvom djetetu također su za krsne kumove odabrali svoje vjenčane kumove. “I moro si staviti ime u matere. Za prvo dijete od matere ime ako je ženska, ako je muški, u oca ime. Po mužu. Tako se u biti moglo pratiti tko je što kome bio, je li!? Po tome se i zna kako su mu se zvali roditelji.”

Nije se smatralo da odabranim imenom djeteta treba počastiti izabranog krsnog kuma. Tonko Glumac navodi: “Za prvo dijete častio se baka i djed s očeve strane, pa zatim s majčine. Po kumu se moglo dati ime slučajno.” I Kata Karlović vezuje kumstvo i tradicionalno nadijevanje imena, ali ne u smislu čašćenja imenom kuma: “Meni je bila kuma od mojega dunda žena, isto rodbina. Ovdje je živjela, a kumpar mi je bi ovaj susjed koji živi odmah vrata do nas. Bio je dobar s mojim tatom. Ja sam prvo dijete. Mojoj mami je kum bio ovaj što smo ga zvali Gude, ovdje su živjeli. I onda je bio i meni kum na krštenju, a kuma je bila od mojega oca brata žena. Tako je to bilo. Moja je mama osmero djece rodila, ali sve po pravilima. I ime, moraš nositi od babe, većinom. Prvo dijete dobiva ime od muža matere, ako je žensko, ili od muževog oca, ako je muško. Treće dijete? od moga oca ili dalje matere, kasnije od koga želiš, ali isto se časti nekoga od obitelji. Toga više nema. Ali ja sam djeci dala ta imena. A ja nosim ime moje babe i ja to isto volim. Oni su umrli, ali zna se kako je mom ocu materi bilo ime.” I Lucija Ivelja Pece iskazuje kako se imena muškoj djeci davalo po imenima djeda po ocu i majci, a ženskom djetetu imena bake po ocu i majci. Ostala imena davana su po nahodaenju.

Dakle, u nadijevanju imena otvara se, upravo u ovim kazivanjima, i ne tako nevažna emotivna niša prema vlastitim precima, kojih najčešće više nema i koji, osim u sjećanjima, žive u imenima. Kazivači potvrđuju i da je bilo primjera da obitelji međusobno kumuju, pa su se članovi obitelji međusobno nazivali “kumparima”, “kumovima”.

Marija Glumac potvrđuje pravilo da je kum kod krštenja prvog djeteta bio unaprijed poznat: “Kad se rodi prvo dijete, vjenčani kumovi moraju biti kršteni prvorodencu. (...) Uvijek je bio neko od svojte. Kad su se ženili, onda su bila dva kuma, dva muška. A prvo dijete, ta dva kuma ga krste.”

Najstariji kazivač, dr. Antun Jurica, također spominje dva muškarca kao kumove, sukladno i navodima Marije i Tonka Glumca o običajima “pošto su

dva kuma bila na vjenčanju, da su oba dva kuma muška bila i kumovi djetetu prvome na krštenju”. Drugi kazivači, osim upućivanja na rodbinsku povezanost (“svoju”), u pravilu govore o ženskom i muškom krsnom kumu. Lucija Đivoje rođ. Sangaletti navodi da je moguće da je bio običaj da curice imaju muškog kuma, ali prema njezinim spoznajama: “Većinom su muški dječacima bili kumovi, a žene djevojčicama kume.” Kata i Mate Škratulja svjedoče da su se na Lastovu “za krsnog kuma birali (...) prijatelji ili svojta. Krstilo se odmah po rođenju.”⁵³

Lucija Ivelja Pece kazuje kako se krstilo “javno”. U početku se, navodi, krstilo na krstionici (“u davna vremena”), zatim na glavnom oltaru, a sada ponovno na krstionici lijevo od glavnog ulaza u crkvu Sv. Kuzme i Damjana. U nekim se navodima (Marija i Ivan Kučarić) spominje da su se djeca krstila nedjeljom na Velikoj misi u 12 sati, a samo ponekad i na večernjoj misi, što potvrđuje da je taj čin za zajednicu bio iznimno važan i svečan. Čin krštenja je oduvijek bio naglašen i svečanom odjećom svih koji su mu prisustvovali. Glavnu ulogu imali su kumovi, koji su preuzimali reprezentativnu ulogu djetetovih roditelja kad roditelji nisu bili u crkvi. Kako su najčešće bili iz iste obitelji, ujedno su predstavljali i sve članove obitelji koji nisu svjedočili činu krštenja. I Lucija Ivelja Pece ističe da na krštenje u crkvu ne idu roditelji, nego kumovi s djetetom. Nosi ga babica i kum je plaća. Roditelji nisu išli na krštenje jer su doma spremali objed. Iskazi se kolebaju oko toga je li otac bio na krštenju ili ne jer u Lastovu jednostavno nije bilo uobičajeno da majka ide u crkvu, pa ni kad je krštenje bilo poslije babinja. Međutim, nije bilo nikakva razloga ni prepreka da djetetov otac ne ide u crkvu, pa bismo se priklonili iskazima koji to potvrđuju.

Indikativno je da majke nisu nazočile samom činu djetetova krštenja u crkvi. Marija Kučarić kaže: “Ne. Nije tu bio običaj da se ide.” Unatoč prinudnom preseljenju u Italiju, Magdalena Sangaletti i tamo je zadržala lastovski običaj: “Ja nisam bila u crkvi jer nije običaj da žena prije 40 dana ide u crkvu te su je tamo vodili otac i kuma. I sin je tako kršten u crkvi sv. Petra u Milanu, sve sam ih čekala kod kuće.” Anica Glumac potvrđuje da su se toga držali na Lastovu:

⁵³ Prema historiografima, do 19. stoljeća djeca su se u katoličkim zemljama Europe krstila odmah po rođenju, a tijekom godina je rastao broj onih koji su se krstili u prvoj godini ili poslije. Npr. u 2008. godini udio krštenja katoličkih osoba starijih od sedam godina je 1,1% u Italiji, 2,6% u Španjolskoj i 6,3% u Francuskoj. Detaljnije: G. Alfani, V. Gourdon i A. Vitali, »Social Customs and Demographic Change: The Case of Godparenthood in Catholic Europe.«: 485.

“...kad prođe 40 dana si mogo djete krstit!” Spomenuto pravilo o “40 dana od poroda”, što odgovara i medicinskom i običajnom trajanju “babinja” od šest tjedana, dakle, vremenu kad je žena ‘nečista’, nije se primjenjivalo u slučaju hitnosti. “Doma je moga krstit bilo ko, bez velečasnog, samo da mu spase dušu”, veli Marija Kučarić. Kata Karlović imala je takvu situaciju: “A kuma djetetu mi je bila i ova što ga je pobabila, nije to inače, nego je ona htjela zato što sam ja malo teško rodila. Doma, gore u onoj kući pored crkve, gdje je moj muž bio. Onda je ona došla i ona ga je odvela na krštenje. I ta mala je nosila gvantijeru, imam sliku. Njih dva kuma su bila, ona babica i ta mala.” I Lucija Ivelja Pece navodi da je u slučaju bolesti ili prijeteće smrti “bilo tko” mogao dijete krstiti i takvo krštenje bilo je pravovaljano. Sestri ove kazivačice se dijete rodilo bolesno, pa je druga sestra krstila dijete.

Zanimljiva je uloga babica. “Prvo je babica nosila dijete. Gdjegod bi bilo po tri krštenja.” Darivao ih je kum, i to “dobre ruke,” ističe Marija Kučarić i navodi: “Sad se ide sve u Split, a prije je bio porođaj tu doma. Imali smo dvije babice. Po noći bi je zva, došla bi i ona je morala nositi dijete na krštenje. (...) Uvik kad bi došla krstit, pitali bi tko je kum. Uvik je gledala kakvi su kumovi. Tko će ti štogod dat.” Proizlazi da su babice bile darivane, odnosno da bi im se platilo i o porodu i poslije za krštenje.

Kata Karlović, pak, svjedoči: “Žena nije smjela ići u crkvu 40 dana nakon poroda pa je krštenje bilo nakon što prođu ti dani. Ja mislim da je i mene mama krstila nakon 40 dana, ona je uvijek govorila da ne smiješ poći u crkvu dok ne budeš ‘čista’, tako je govorila. Onda ti velečasni dođe na vrata, udijeli blagoslov i uvede te u crkvu. Ja sam isto tako krstila maloga, točno četrdeseti dan. Dva kuma moraju biti, i mala neka mora biti od rodbine da nosi gvantijeru. Meni je bila od srebra. Onda se na nju stavi bumbak, sol i ono što moraš dati velečasnom, neki novac. I to dijete ide s kumom i djetetom u crkvu, drži to. I onda on uzme sve što treba, ne iz crkve, nego iz one gvantijere.” Na krštenje se, kaže Lucija Ivelja Pece, na plitici nosio “bumbak” i zrnca soli; bumbakom se čistilo ulje, a zrnca soli “pod jezik”.

Marija Kučarić također spominje “gvantijeru” i tvrdi da prije nisu plaćali svećeniku ni kumovi niti roditelji. Navodi: “za krštenje se nosila gvantijera. Na gvantijeri ti je bilo svijeća, malo novaca - koliko je ko mogo i dva-tri kolačića i malo soli. A te pare što bi bile na tu gvantijeru su hodile mome ocu.” Naime, otac kazivačice Marije Kučarić bio je “crkovinar”, koji je svjedočio i bio kum tajnim krštenjima za komunističke vladavine i vojnog režima na

Lastovu: “Moj otac, koliko je puti bi za kuma, da je davao darove, mi bi ostali bez gaća. I ništa. On bi poša uvečer izmoliti Zdravomariju. Nije bilo na struju, nego na ruke. Kad bi zvonili, zatvori crkvu, onda bi došao. Večera čeka. Ali kad bi moj otac zakasni po ure, uru, kako je običaj, onda muči kad dođe doma. Šuti, ne pitaj ga gdje je zakasnio. Kad bi bio blagoslov kuća, onda bi ga odveli u sobu i popo bi ga krstio.” Ivo Kučarić dopunjuje: “To su bili većinom ovako oni koji su bili u vojsku ili u partiju pa bi krstili da nitko ne zna,” a o strahu u doba Jugoslavije svjedoči i Tonko Glumac: “Nisi moga ni govoriti ni zapjevat, odmah u zatvor. Nije se smjelo ići u crkvu, izgubili bi posao.”

Iz priče o ocu “crkovinaru” i tome kako večera nije mogla započeti dok se otac obitelji nije vratio, vidljiv je tradicionalan okvir odnosa i poštivanje, ali i shvaćanje pravila i otklona od njih, propisanog i življenog (ili mogućeg) reda: kum uvijek daruje kumče, ali ako je krštenje izvanredno (zbog bolesti, političke zabrane, nemanja pristanka oca ili majke jer su druge vjeroispovijesti), pravila se mijenjaju, pa kad tu ulogu preuzmu babica, zvonar ili svećenik, nema dara. I takve izvanredne situacije uvijek su bile običajno gotovo do kraja predviđene i normirane, a otkloni i improvizacije sigurno rijetki, jer ih nismo zabilježili ni u jednome iskazu.

I odabir imena djeteta na krštenju, kao i odabir kumova, vezuju se uz tradicionalni ustroj i odgoj u obitelji. Kazivači naglašavaju važnu ulogu roditelja (svekra i svekrve te punca i punice) u izboru krsnog kuma djetetu. “Ja mislim, da je velik utjecaj imao djed, otac, stari koji je bio gospodar svega. Patrijarhalna obitelj (...) On je bio bog i batina,” navodi dr. Jurica. Kata Karlović navodi da ne zna tko joj je odabrao krsnog kuma: “Valjda roditelji, ali su se prije zbog siromaštva često pitali svekar i svekrva.” Dr. Antun Jurica kazuje: “ko je imao autoritet u kući, a to je bio otac, na koncu djed poslije, zato je on bio i čašćen, stajao je uvijek, koliko god je imao godina, sto godina, on je bio na stolu glavni, on je govorio sinovima: vi ćete to, to raditi, vi ćete...”

Dr. Antun Jurica kaže i da se za kuma birao katolik, dok niječno odgovara na pitanje o mogućnosti da za kuma bude izabran čovjek koji je došao “odnekud” i koji je bio pravoslavne vjeroispovijesti. “(...) odnos katoličke crkve za vrijeme Austrije bio je tvrd vizavi pravoslavlja, a i pravoslavci prema njima. Kao da su to dvije crkve razdvojene. Sad je vrijeme malo drukčije, možda, al’ onda je bila jedna prilično odvojena priča. Ovo što vam govorim, Lastovo nije imalo puno pravoslavaca, ali je bilo nekoliko obitelji koji su ostali kao pravoslavci, stari, koji su došli, ali u njihovoj obitelji, po zakonu, da bi se mogli

vjenčati, morali su potpisati, dakle, sva njihova djeca su postali katolici, tako, to je... Ali i inače, nisam nigdje vidio, nisam našao da je za vrijeme Dubrovni-ka, da je u Lastovu pravoslavaca bilo (...).“

Kumstva nije bilo ni kod izvanbračne djece, prema kojima su se neodgovorajuće odnosili. (...) “Vjerujem da su u narodu postojale neke sluškinje koje su dolazile ovdje, a jadne žene, cure, ovo, ono... I rodile bi, i ostale sa djetetom, i onda su bile, pomalo... Tu kumova, kumstva ne dolazi u obzir...” (dr. Jurica). Zajednica je na reprezentativnoj razini uvijek kažnjavala otklone od uobičajenih i očekivanih ponašanja. Izvanbračno dijete nazivalo se “mulo”. Majku je zajednica osuđivala. “A ima jedna priča koja je ostala: da (mulo, nap.) postane čovjek, treba da prođe devet generacija.” Dijete nije bilo krivo, “ali on je ostao uvijek sa lijepim pečatom i bio je ‘mulo’ i gotovo” (dr. Jurica).

Bilo je i nahoda, ali se njihovo postojanje sustavno zataškavalo. Dr. Jurica je istaknuo da nahodi nisu imali kuma, premda je iz sličnih istraživanja znano da su nahodi uvijek imali kuma na krštenju, osim u iznimnim slučajevima znamenovanja u smrtnoj opasnosti. Nahodi su se uglavnom slali u nahodište. Priča se da je tako jedan nahod završio u Konavlima pod drugim imenom da bi obitelj mogla potom ponovno sudjelovati u životu lastovske zajednice. Navodno je djevojka bila iz liječničke obitelji porijeklom s Korčule, a djetetov otac Saraka, potomak stare osiromašene plemićke obitelji. “Došao je Saraka bez gaća, plemić, ali bez gaća u kuću. (...) Ona je bila djevica, čekala ga je, a nitko ni ne zna da ona je rodila. To se zataškavalo apsolutno do kraja.” Bio je u Lastovu i jedan Susović, potomak nahoda bez oca, majke i prezimena, pa su mu dali prezime Isusović (mali Isus), koje je u govoru postalo Susović (dr. Jurica), što bi, prije od stvarnog podatka, odgovaralo postanku prezimena prema modelu pučke etimologije.

Priče o dobu i događajima koji su doprli do naših kazivača posredno, slušanjem starijih ili prepričavanjem, nisu uvijek zbiljska svjedočanstva. Ona više pripadaju fikcijskom sloju koji imaju predaje i priče koje tematiziraju lastovsku prošlost, a svojom dubokom usidrenošću u lokalni prostor pripadaju i kulturi sjećanja. Prepletene su s povijesnim podacima, arhivskim i knjiškim izvorima: od kraja 18. stoljeća nadalje, ali i u ranijem razdoblju, brojni nahodi završavali su u Konavlima, ali se ne može govoriti o podskupini vlasteoskih nahoda, nego jedino o nahodima općenito. To je možda pobudilo spomenutu anegdotu o lastovskome nahodu.

I pričica kako je u izboru kuma u doba Dubrovačke Republike sudjelovao i knez (Tonko Petrov Jurica, *1923), pripada dijelom tom sloju. Dr. Jurica je te tvrdnje potkrijepio i arhivskim istraživanjima lastovskih oporuka, pa izbor kneza za kuma datira u doba poslije potresa: “Ne, vidite, poslije potresa, (...) ljudi malo bolji su za kuma donosili kneza...” Pronašao je desetak primjera, “možda i malo više, gdje su kumovi bili knezovi dubrovački... Onda sam vidio da bile su neke obitelji koje su imale kumove knezove skoro za svako dijete... Dakle, ja vjerujem da je to bila povezanost obitelji, te obitelji, sa vlasti, sa knezom, znači - prijateljstvo. (...) Knez i njegova gospođa bi došli i na ručak, i bili su kumovi.” U matičnim knjigama ima još više potvrda o knezovima kao kumovima: “Ali ima njih u knjigu. Kad biste imali prilike vidjeti knjigu krštenih iz župe, e, tamo piše tko je bio kum i tako dalje... Ima nekoliko slučajeva, nije baš stotina, ali ima dvadesetak, a možda i tridesetak slučajeva, koliko ja sam spazio, bilo i knezova koji su bili kumovi. E, a šta je odnos sada, koja obaveza, kakva, to ne bih znao...” Jurica govori i da su kneza za kuma birale uglednije obitelji zbog učvršćivanja međusobnog prijateljstva, ali ostavili bismo to dvojbenim, jer to donekle mogu potkrijepiti oporuke, ali ne i knjige rođenih. Ne znamo i kako se prijateljstvo moglo poslije njegovati i kakav je odnos bio prema toj kumčadi, budući da je knez stolovao u Lastovu samo godinu dana, i je li možda slijedeći knez preuzeo i neke kumske obveze?

Prema siročadi je odnos bio drukčiji. Zajednica je toj djeci nastojala pronaći skrbnika i ta je veza trajala cijeli život. “U slučaju bolesti, epidemije, ne znam šta, uvijek je dogodilo se te nesreće, da je obitelj ostala bez majke, bez oca, siročad i ... oni kao da su to nadoknadili na način: ‘nađemo mu kuma’ koji će na kraju krajeva imat patronat, imati skrb nad njim” (Antun Jurica).

Svečani objed poslije krštenja u kući nije započeo bez svećenika, kojega bi roditelji dočekali pred kućom. “Nije bilo kako danaske na sale, nego doma.” Za svečani objed “uvijek se znalo ubit brava, jer smo prije imalo stado brava, ovaca ili što god” (M. Kučarić). Iz prethodnog navoda vidjeli smo “knez i njegova gospođa bi došli i na ručak, i bili su kumovi.” Objed je evidentno bio završni dio svečanog čina krštenja.

Krizma

Izboru krizmanog kuma pristupalo se slobodnije, a osluškivao se i izbor samog djeteta. Biral se osoba, koja nije nužno morala biti rodbinski povezana s obitelji. Dr. Jurica tu slobodu tumači: “Kumovi kod krizme su bili malo

drukčiji. U biti ti već su bili ljudi odrasli, i to kumstvo bi više bilo vezano za djeteta nego za rodbinu, za razliku od prvoga! Prvi vjenčani kum?! To je, to je kum, prvi! To je ono, najviše što ima, djetetu. A ovaj, drugi, on je bio više vezan za dijete koje već imalo 10, 15, 20 godina. I to kumstvo, to je bilo malo labavije, u smislu, nije to bila neka obaveza da on mora njega..., što ja znam..., za razliku od onog prvog.” Lucija Ivelja Pece se sjeća da je krizmani kum bio po izboru roditelja ili djeteta, ali i da krizmani kum nije imao neku daljnju ulogu u životu djeteta.

Marinu Rinu Sangalettiju krizmani kum bio je susjed koji je oženio njegovu rođakinju, a Magdaleni Sangaletti krizmana kuma bila je teta. Oni su kazali da se krizmani kum birao iz obitelji i da su, za njih, jednako značenje imali i krsni i krizmani kum u životu djeteta.

Kumovi se, prema iskazima starijih kazivača,⁵⁴ nisu ponavljali: “Kum nije bio isti za krštenje i krizmu,” navode Kata i Mate Škratulja. Tonko (Kuzma) Glumac također negira ponavljanje istih kumova “nisu mogli bit krizmani (krzmani), koji su bili kršteni. I za krizmu se uzimalo prijatelja. Ti poželiš koga god hoćeš, dijete je već veliko. Krizmani kumovi, nisu bilo ‘poslovni’ ljudi, nego prijatelji, mlađi ljudi koje je dijete izabralo (...)” Njegova supruga Marija Glumac dodaje da je kod krizmanog kuma bio svečani ručak: “Ako ima kozlić, bolje meso. Kuzma je imao dunda svećenika na Koločepu. Pitao ga je: je li grijeh ne postiti. Kaže svećenik: post je za običaj. Nije grijeh ono što uđe u usta, nego što iziđe.” I Bartol Đivoje svjedoči: “Kad se radi krizma, na Lastovu je bio običaj da samo kumče u kuma ide na objed. Ne bi išli roditelji, samo kumče.” Lucija Ivelja Pece i Tonko Glumac potvrđuju njegove navode da je dijete išlo na ručak kod kumova bez roditelja, a Lucija Đivoje dodaje: “U prošlosti bi kum sa krizme išao po kumče doma da ga povede u crkvu.”

Marija Kučarić kaže da “...krzmeni bude najbliža rodbina. I prijatelji. A sad su počeli braća i sestre”, zaključujući kako prije toga nije bilo, točnije “nije bilo sestre, ali brat je bi ženskoj za kuma i za vjenčanja”. To potvrđuje i Anica Glumac, kojoj je krizmani kum bio “jedan rođak što je pošo u Ameriku, Nikola

⁵⁴ Većina kazivača rođeni su krajem 20-tih i početkom 30-tih godina 20. stoljeća. Govorili su da nije bio običaj da krsni kum bude i krizmani. Jedino je kazivač Bartol Đivoje, rođen 1965, svjedočio promjenama na Lastovu u dijelu izbora krizmanih kumova svoje “generacije”. Zapravo, on kaže da je na otoku Lastovu običaj da krsni kum bude i krizmani (...) “Dosta često je to bio običaj. I u mojim generacijama je to dosta često bilo.”

Fantela”. Naglašava i da je bio “jedan kum za krizmu, nije bilo dva kuma - ženska ženskoj, a moglo si i muškoga”. Lucija Đivoje potvrđuje da su tada “uvijek djevojčicama bile kume, a dječacima kumovi”. Kao pravilo za izbor krizmanog kuma ističe: “bio bi ti onaj kojeg dijete odabere kada odraste”. I njezinoj kćeri kuma je “naš rod iz Splita. Ona se zvala Đivoje i ona je njoj bila krizmana kuma.” Njezin sin Bartol Đivoje opisao je svoj izbor krizmanog kuma i utjecaj roditelja: “Oni su mi nešto sugerirali, npr. imaš toga, toga i toga. On mi je nešto bio drag pa sam ga i izabrao.” I gospođi Đivoje je bilo presudno majčino mišljenje. Na pitanje koga je imala za krizmanog kuma ili kumu odgovara: “Otac mi je prošao golgotu kroz rat. Nedugo nakon povratka kući i završetka rata on je umro. Bio je sa mužom moje krizmane kume u Zadru kao vojnik. Ja ne znam kako smo izabrali moju kumu, ali mislim da je to mati htjela, a i ostali članovi obitelji budući da je moj pokojni otac sa njenim mužem bio veliki prijatelj.” Kazivačica je tada imala deset godina, a krizmana kuma zvala se Anica Čučević.

Vjenčanje

Osobita važnost pridavala se izboru vjenčanih kumova. Naime, ta je odluka bila dugoročna i određivala je istodobno i izbor kuma budućem prvorođencu u braku čijem se sklapanju svjedoči. Prema iskazima kazivača, u pravilu je nevjesti vjenčani kum bio brat. Marija Kučarić precizira: “ko je imo brata, brat. Meni je bi brat. On nije imo nikoga. Bi mu je dundo, od matere brat. Rodbina. Ili braća, ili kunjado, ili rođak, ili dundo. Tko nije imo, onda je prijatelja. Kako bi ko želio.” Gospođi Luciji Ivelja Pece majčin brat je bio vjenčani kum iz Amerike, dao je nešto novaca, a i kasnije se brinuo za gospođu Luciju.

Kata Karlović pojasnila je izbor svoga kuma i kuma njezina bračnog druga: “Meni je vjenčani kum bio moj brat, a Kuzmi, mužu, Petar Bibov. I onda vam na Lastovu ova dva kuma moraju biti kumovi i djetetu kad se krsti. To je kod nas bio običaj. Većinom se brata moralo uzeti prvoga za vjenčanog kuma. A ako nemaš brata, onda nekoga drugoga iz obitelji. Mom bratu je bio prijatelj kum, što su skupa odrasli, bio mu je kao brat. Mogao se i prijatelj uzeti, ali pošto sam ja imala brata, meni je brat bio. Onda kad sam rodila, brat mi je bio djetetu krsni kum.”

Kata i Mate Škratulja vjenčali su se 1956. Kumovi su im bili braća, odnosno Kati Škratulja je brat bio odsutan pa ga je zamijenio stric. Odabir kumova bila

je volja mladenaca, a isti su kumovi bračnom paru Škratulja bili i u općini i u crkvi.⁵⁵

I Magdalena Sangaletti potvrđuje izbor brata za kuma: “Udala sam se s 20 godina, s Lastova sam, iz kuće u blizini. Njemu je kum bio rođak, a meni brat Vicko Dellaqua, ali su ga zvali Cenco; moj je otac bio Talijan, Dellaqua Petar i zadržao je talijansko prezime. Brata sam odabrala jer sam ga voljela, a i običaj je da to bude brat ili prijatelj. Prijatelji i susjedi su birali rodbinu i prijatelje.” Po navodima supružnika Škratulja, za vjenčanje su se birali “muški” kumovi. Marija Kučarić to izričito potvrđuje: “Ne. Nikad pri nije bila ženska na vjenčanju.” Kazivačica Lucija Đivoje udala se 1960. godine. Kum joj je bio dr. Jurica jer su bili, kako navodi, “porodični kumovi”. I ona i suprug imali su muške kumove, a gđa Đivoje dodaje: “Prije nije bio običaj da žene budu na vjenčanju kume. To nikada nisam doživjela ni vidjela.” No, kazivačica Anica Glumac, rođena 1941. godine, kazivačima je pokazala fotografiju vjenčanja svojih roditelja: “majci je bila kuma prva rodica, a ocu kum je bio brat,” iz čega se potvrđuje duga tradicija određivanja brata ili rodbine za kumove na vjenčanju, ali i činjenica da muškarac nije bio nužno kum nevjeste, kako to navode drugi kazivači. Za razliku od njezine majke, koja je imala “ženskog” kuma, gđa Glumac odabrala je brata: “Meni je moja majka toliko želila da ja zakumim brata moga i ja sam to njoj pogodila. A tada se moglo, ja sam već udata 54 godina, i ja sam to pogodila njoj. Znači, ne može vam bit kum... vjenčani koji vi izaberete, mora bit rodbina da niste u svađi. Idete roditeljima pitat može li...”

⁵⁵ Sukladno tadašnjim propisima Socijalističke Republike Hrvatske o braku i porodičnim odnosima, priznavao se isključivo svjetovni, “građanski” brak koji se sklapao pred matičarom. Brak se sklapao u službenoj prostoriji, u nazočnosti nevjeste i ženika, matičara i dvoje svjedoka. Brak sklopljen samo u vjerskom obliku nije imao pravne učinke građanskoga braka. Stoga je osim vjenčanja u crkvi bilo potrebno i vjenčanje “u općini”. Kazivačica Anica Glumac: “A kad smo se vjenčali? Vjenčali smo se ja, moj muž i njegova sestra isti dan. Samo ona je bila za oficira i samo u općini se vjenčala, a mi smo se vjenčali u Svetog Antuneta, zato što se crkva radila.”

Kazivači Marija Kučarić (MK) i Ivo Kučarić (IK) podijelili su priču o ovome:

“IK: Kad smo mi bili. Moro si prvo poč u općinu, jer kad si došo u crkvu, svećenik te pito jesi li završio u općini.

MK: Ne, nego si mu mora dat papir.

IK: Mora si mu dat papir. Ako ne, nije te vjenča.

Ispitivač: Jeste li imali iste kumove u općini i u crkvi?

MK: Jesmo, da.

Ispitivač: Niste imali ono posebne za općinu, neke druge za...

MK: Ne, ne. A kogod bi se vjenča u subotu u općinu, a u nedjelju u crkvu. A kogod bi pošla skupa...”

O roditeljskoj ulozi u izboru kuma svjedočio je Antun Jurica: “E, ako je on ženio sina, 99% da on je bio glavni koji je birao, koji je gurao, koji je rekao: uzet ćete kuma toga i toga... Čini mi se, nisam siguran, ali... gledajući priču... tko je imao autoritet u kući, a to je bio otac, na koncu djed poslije, zato je on bio i čašćen, stajao je uvijek, koliko god je imao godina, sto godina, on je bio na stolu glavni, on je govorio sinovima: vi ćete to, to raditi, vi ćete...”. Kata Karlović imala je jednako iskustvo: “(...) Kad sam se ja udala, morali smo slušati roditelje, bilo je strogo. Moralo se slušati koga ćeš uzeti, ne kao sada, bilo koga. Moralo se gledati kakva je familija, ima li bolesti, gledalo se ide li u crkvu.”

I Marija Glumac potvrđuje da su neki mještani u izboru kuma na Lastovu gledali i na imovno stanje: “A neki bi se i ženili zato. Otac bi rekli oženi se u tu kuću jer su imali više zemlje.” No po navodima dr. Jurice, izbor se ipak sužavao na susjede: “U osamdeset posto, ako ne i više, mlada koja će doći u ovu kuću, devedeset posto bit će iz ovih pet kuća. Dakle, oni su birali ženu iz susjedstva. Devedeset posto su birali i kumstva iz susjedstva. Nisu oni htjeli ići daleko, oni su imali svoj krug.”

U pravilu nevjeste nisu bile trudne. No, prema kazivanjima, bilo je slučajeva da je mladenka trudna. Kata Škratulja opisuje da je na vjenčanju imala vjenčić na glavi, ali nije imala vjenčanicu jer je bila trudna već šest mjeseci. Otac kazivačice Marije Kučarić, koji je kao “crkvinar” imao posebnu ulogu u zajednici u javnim i tajnim krštenjima, bio je važan i na vjenčanju: “(...) I mi kad smo se oženili... Svećenik tri nedjelje prije bi naglasi da se ženi ti i ti. Ako ima kogod protiv, neka se javi. I kad bi se oženi, onaj dan pita bi te svećenik jesi li poni sakrstijanu kolač. Moj otac je bio sakrstijan i donosili bi mu ovako kolač okrugli ili od kruha ili...”

Prema kazivanjima, vjenčani kum nije imao posebnu ulogu na samom vjenčanju. Magdalena Sangaletti kazuje: “Kum na tom vjenčanju nije imao poseban zadatak doći po mladu ili reći zdravicu. Rekao je samo par riječi i gotovo. Bio je običaj tada, ali i sada: ja sam čekala doma i on parti od njegove kuće, dođe k meni sa svojim kumom. Moj je kum bio doma. I onda bi ja hodila prva s kumovima, on (suprug, nap.) drugi u redu. A posli, kad smo iz crkve izašli, bili smo ja i on prvi, iza nas kumovi, a svatovi pozadi.”

Dr. Antun Jurica zanimljivo opisuje posebnosti lastovskih svadbenih običaja: “Lastovska udaja je imala kudeju. Kudeja je bila onaj štap, komad drva, gdje se stavljala vuna, pa su žene prele, znate, to su zvali ‘kudeja’. (...) Mi niti nikad ne govorimo o ženidbi, nego o udaji, jer udaja je bila, ... žena je bila

bitna, a ne muškarac. I onda bi išli u kuću mladoženje, ne u kuću žene! Jer su oni pirovali u dvije kuće, razdvojeni: muški sa njihovim, a otac i majka mlade u svojoj kući. Razdvojeno. Kumovi mlade - kumovi muškog - tamo. Kad bi svršili ručak, žena bi ostala kući koja se udala, a svatovi njegovi uzeli bi kudeju i svi bi došli u kuću oca i majke nevjeste. Tamo bi oni njih primili, pozdravili bi se desno - lijevo, i onda bi kudeju stavili, natakli bi na ove ovdje jabuke (...) Stali bi na srijedi dvorane, brat njezin obično i počeli bi 'prest kudeju', 'prest', kitit kudeju... I on bi stao u sredini. I došla bi prvo njezina majka, i ona bi uzela i kitila bi kudeju, sa pjesmom 'Evo tebi, kćeri moja... Dosta ti je to... Za tobom su draga seka, hoće se i njoj...' I ona bi počela kititi. Došao bi otac, uzeo bi zlatnik, nabio bi ga na jabuku. I tako bi sva svojta, kitili kudeju. (...) To su bili darovi nevjeste, to kićenje kudeje. (...) To je bila njezina kudeja! Zlatnici su se stavljali u jabuku, a kitili su se sa... što ja znam... Ako nije stalo ovdje, onda bi oni prošli kroz cijelo selo. Tko je god želio dat nevjesti, dao bi, on bi čekao tu povorku... I kad bi oni došli doma, oni bi ovu kudeju nakićenu dali nevjesti. Dakle, ovo je lastovska kudeja!"⁵⁶

Riječ je o varijanti svadbene grane, dijelu svatovskih običaja poznatom i u ostalim hrvatskim krajevima, kad se grana s četiri ili pet vršaka kiti na poseban način: katkad se na vrhove grane stave pozlaćene jabuke, ogranci se povežu vrpcama na kojima su nanizane sjemenke, kokice kukuruza, suhe šljive, plodovi šipka, raznobojni komadići čohe i drugo, tj. kudeljja u lastovskome primjeru. Negdje je ta okićena grana utaknuta u svadbeni kolač ili križ (otuda naziv "kravalj"), stoji za vrijeme svadbe na stolu i predaje se mladencu ili nudi na prodaju svatovima. Novac od prodaje pripada mladenki.⁵⁷ Ovdje grana okićena "kudejom" i zlatnim jabukama ima potpuno istu funkciju.

"Da vam ispričam lastovski običaj," opisuje, pak, Magdalena Sangaletti svoje darivanje: "njegova majka kada dojde nevjesta iz crkve vjenčana, ona čeka na vrata i u čašu ima pol žmula vode, a u dnu čaše je kolana ili prsten i to joj stavi na ruku ili oko vrata. I reče joj dobru besjedu. To je bio tada običaj, ne znam sada. Meni je poklonila prsten s pločicom na kojoj je pisalo MS, Magdalena Sangaletti. Jer, kada se vjenčam, pređem na muža prezime. Bio je lijepi prsten."

⁵⁶ U rukopisnoj zbirci s Lastova (Maja Bošković-Stulli, *Narodne pjesme, priče, predaje i drugo sa Šipana i Lastova*, 1953. Rukopis 115: 20, IEF) zabilježene su dvije vesele ljubavne svatovske pjesme o kudeljji što se zaprela, pri čemu je zapretana kudeljja metafora mladenke i slavi svadbu; nezapretna kudeljja je "pusta", tj. neudata djevojka.

⁵⁷ Zorica Vitez, *Hrvatski svadbeni običaji*. Zagreb: Goldenmarketing - Tehnička knjiga, 2003: 66.

Prema kazivanjima Kate i Mate Škratulje vjenčanje je bilo nedjeljom, a “fešta” je trajala dva dana (nedjelja i ponedjeljak) jer se častilo doma, pa nije bilo mjesta za sve svatove isti dan. Jelo se meso, ne riba, jer se meso jelo rijetko i samo u posebnim prigodama. Marija i Ivo Kučarić kazuju kako treba uzeti u obzir neimaštinu koja je vladala na otoku. “Plaća svadbu tko se ženi. Kad smo se ženili, nismo ništa imali. Nisu imali ni paste. Jednog janjca su zaklali, a dundo je poslao paste i kafe. (...) Nije bilo ni slikara kad smo se ženili.” Anica Glumac opisuje svoju svadbu: “velika kuća, velika sala, moglo je stat 100 ljudi... Za 8 dana bila je osmina kod mene, kod mojih doma. Nismo pozvali svu rodbinu našu jer nije bilo kako danas restorana. Gdje će stat?! Ne bi svi stali. Nego se zvalo koga smo morali pozvat, a onda za osam dana druge.” Budući da se Anica Glumac udavala isti dan kad i muževa sestra za oficira JNA, svatovi su bili poveći. No, to je bilo vrijeme bez hladnjaka i drugih pomagala koja bi omogućila da hrana stoji dulje vrijeme, pa je i o tome valjalo voditi računa.

I Marin Rino Sangaletti kaže o tzv. osminama: “Tada je bilo velikih svadbi u kući mladoženje, a iduću nedjelju, nakon tjedan dana u kuću mlade. Rekli bi: imali smo osminu.” Naziv ovog dijela običaja, “osmina”, evidentno počiva na razmaku od osam dana od svadbe u kući mladoženje i čašćenja u mladenkinj kući. Uobičajeno je da nekoliko dana nakon svadbe mladenci u pratnji mladoženjinih roditelja, ili bez njih, ili pak sama mladenka s nekim svečano prvi put kao udata žena posjeti roditeljski dom. Taj posjet, zvan “prvići” ili “povrati”, najčešće je prve subote ili nedjelje poslije vjenčanja, dakle osam dana poslije vjenčanja, a može biti i kasnije. Isto je tako uobičajeno da svi gosti mladenkinim roditeljima donose darove, najčešće piće ili jelo.⁵⁸ Lastovska specifičnost je zapravo svjedočenje o izvjesnom novom, smanjenom svadbenom slavlju i s drugim uzvanicima u mladenkinj kući, ali ponajprije s onima koji nisu bili na “pravoj” svadbi.

Značenje kumstva i odnos s kumom

“Kumstvo je bila veza, to je bila karika, to je bio lanac koji se nije mogao razbiti. Ti si postao kum, zaživotno ti si se vezao s nekim,” kaže dr. Antun Jurica i ukratko opisuje značenje kumstva na Lastovu, navodeći da su se ljudi oslovljavali na tri načina: “...oni su upotrebljavali ‘gospar’, kad oslove nekoga, ‘dundo’ i ‘kum’ (‘kumpare’). ‘Kumpar’ u Lastovu bio je naslov.”

⁵⁸ Z. Vitez, *Hrvatski svadbeni običaji*: 68.

Važno je bilo da ti je kum pošten i dobar, da ti dijete bude dobro, kaže Lucija Ivelja Pece. “Obitelji povezane kumstvima i prijateljstvima su sretnije i ljepši im je život, kako ne,” izričita je kazivačica Magdalena Sangaletti.

Svi kazivači potvrđuju da se držalo do kumstva. Anica Glumac veli: “Naše kumstvo je lijepo bilo, nalazili smo se na poklade⁵⁹ i tako. Nije bilo lako kako sada, nije se puno čistilo, nije bilo frižidera. (...) A meni znači, pomoć jedan drugima ako što treba, i ne do Bog u nevolji da dojde...”

Dr. Jurica ističe: “A kumovi su uvijek se birali, ono što si rekao, hvala Bogu, da su birali su se da su malo bogatiji, nisu se birali najsiromašniji, ali se uvijek pokušalo da se ta familija što više poveže, da što više bude kumova, tako da se ta familija što više ojača. Znači, svako dijete imalo je svoga posebnog kuma iz neke malo bolje familije, tako da se ta familija malo više oplemeni, i to jest da se malo više obogati. U slučaju, a bilo..., nije slučajeva ‘bilo’, nego to je redovito bilo: bolesti, epidemije, ne znam šta, uvijek je dogodilo se te nesreće da je obitelj ostala bez majke, bez oca, siročad, i to (...) oni kao da su to nadoknadili na način: ‘nađemo mu kuma’, koji će na kraju krajeva imat patronat, imati skrb nad mojim djetetom i tako dalje. I ta je veza funkcionirala, apsolutno, apsolutno je funkcionirala...”

Na pitanje o obvezama kuma prema djetetu ako se roditeljima nešto dogodi, Kata Karlović odgovara da kumovi tada preuzimaju brigu za dijete: “Zato se i krste djeca da kumovi uzmu brigu za tu djecu ako se što dogodi.” Marija Glumac potvrđuje to značenje kumova: “Jesu, brinuli su se. A kad bi bilo krštenje, pitali su kuma hoće li biti odgovorni. I bilo je takvih slučajeva da su kumovi preuzimali ulogu roditelja. Pogotovo u ratu, kad su došli partizani.”

O odnosu sa svojim kumom Marin Rino Sangaletti kaže: “Jako smo bili povezani. Nije mi puno pomogao samo stoga jer je rano umro, kad sam imao samo 13 godina. Ja nisam imao obveze prema kumu, samo sam ga imao obvezu kad ga sretnem s ‘Dobar dan kumpare’, pozdraviti.” Ivo Kučarić također potvrđuje da u odnosu kumčeta prema kumu “ništa nije bilo da mora”.

Kata i Mate Škratulja, Lucija Ivelja Pece i Lucija Đivoje smatraju da kumovi nisu imali nikakve obveze niti su se posebno brinuli za kumče. Iako je, na primjer, Kata Škratulja rano, kao dijete ostala bez majke, kumovi nisu preuzimali posebnu ulogu i pomagali joj. No, svi kazivači potvrđuju da se prema kumovima

⁵⁹ Pokladni običaji na otoku Lastovu imaju višestoljetnu tradiciju i značenje u lastovskom narodu. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske je 17. siječnja 2008. godine proglasilo “Lastovski poklad - pokladni običaj s otoka Lastova” zaštićenim nematerijalnim kulturnim dobrom Republike Hrvatske.

ipak odnosilo kao prema posebnim članovima obitelji, uz posjećivanja za blagdane, osobito o Božiću. “To ti je kum, uvijek ga staviš na prvi stol do tebe na vjenčanju i svugdje. I danas isto, kad pravimo neke fešte i pozovemo kumove, uvijek su blizu. Do njih se drži. Moja kćer to pazi, ona vodi računa, to mi je kum, to mi je kuma. Ne radi to svatko, ali mora biti da se vodi računa, ako živiš pravilno. Bog ima svoj narod,” kaže Kata Karlović. Bartol Đivoje zaključuje: “Ako si s njim ostao dobar, onda on bude uvijek dobrodošao i pozvan.” Anica Glumac sjetno dodaje: “Onda smo se zvali kume, nije bilo po imenima. ‘Pošli smo u kuma na večeru!’ ‘Kume!’(...) Tako vam je prije bilo, nema toga više.”

I dr. Antun Jurica naglašava značenje kuma: “I kum je bio, *de facto*, onaj tko je imao zadatak ako se dogodi slučajno da nestanu roditelji, da preuzme odgoj djeteta. Zamislite da je on samo kum na vjenčanju, a nije kum djetetu, kako je to povezano? Oni su ga htjeli vezati s djetetom: nestanem ja kao roditelj, ima kuma koji će se brinuti za njega. Ja ne znam, taj podatak je li bi Vama bio jasan, ali to je sigurno u Lastovu bilo tako. Kum u očima djeteta a, na kraju krajeva, i rodbine, on je trajan bio, trajan. To su kumovi bili vezani, koji su povezivali dvije obitelji. Prema tome išlo se u kuma, kum je dolazio ovamo, kao rodbina, ne kao rodbina, kao roditelji i kumovi. A dijete, također, išlo u kuma, i kum je, u biti, mogao dati djetetu, on je imao skoro onu ovlast što i imaju otac i majka, odnosno župnik. Ako je tresnuo kum djeteta, nema govora da će mu otac prigovoriti. Dobro je učinio jer ga je to kum udario. (...) Dakle, kum je bio drugi otac.”

Kazivači su, osim supružnika Škratulja, suglasni da kumovi nikad nisu darivali novac, već najčešće nakit. Dr. Antun Jurica navodi: “... darovi ne u nature, ne u polju, nego u nekom zlatnom nakitu.” Kata Škratulja potvrđuje da je krsni kum darivao zlato, a krizmani kum ipak je darivao zlato ili novac, “ali nešto sitno, ne kao danas, jer je bilo siromaštvo”. Magdalena Sangaletti priča: “Za dar sin je dobio narukvicu vrijednu 10 tisuća lira, ali ne znam što se za te pare moglo kupiti. Za tu priliku sam napravila kvalitetniji objed. Sin je dobio zlatnu narukvicu, a kći od Veronike Vere Verzotti ričine. Ne sjećam se što mi je krsna kuma darovala, od krizmane se sjećam: manine od srebra koje je poškurjelo vremenom.”

Poput Magdalene Sangaletti te Lucije Ivelja Pece, i Marija Kučarić je dobila naušnice od svojih kumova, a kumovi su njezinoj obitelji često darivali: “Uvijek su nam poklanjali nešto. Uvijek. Rečine. Kako su mogli. Naušnice bi bile zlatne, a gdje god bi dali i odjelce i ovako... Ali većinom su se davale naušnice ženskoj, a muškima ili prsten ili križić ili... Kako se moglo.” Ivo Kučarić dodaje da se djetetu davao komad zlata... Lucija Đivoje navodi isti tip dara za krštenje i

krizmu: “kolajnu, lančić ili prsten. Nešto od zlata za krštenje,” a za vjenčanje: “A, tu bi ti isto kupili neki dar, ništa preskupo.” Anica Glumac sjeća se svoga dara: “Za krizmu sam bila dobila od tete iz Italije robu za šit, i vjenčanu robu mi je sašila i donijela. Regavalo se za vjenčanje stvari po kredenci, robe, lincune, šugamani, servisi...” Marija Glumac kao darove kumova izdvaja: “Muškima sat. Meni je bila darovala haljinu za sašit, materijal. A za krštenje, ili nešto zlatno - kolanica i muškima i ženskima. Kolanica sa svetim Vlahom.” Lucija i Bartol Đivoje spomenuli su i koralj kao poklon. Koralj je imao isto značenje kao i zlato i bio je “nasljedstvo od kuće”. Bartol Đivoje dodaje “prije se vadilo ili donosilo od kuće. Ako se i kupovalo, onda je bio uređen iste vrijednosti kao i zlato.”

Kata Karlović kumovo darivanje stavlja u širi kontekst: “Kum nije bilo obavezan dati poklon, nije se to čekalo, nego je poslije bio kao familija. Imam jedan poklon od kuma, što mi je od muža kum poklonio: šest čašica i jednu botilju. A davalo se nekad jedan zlatnik, lira. Meni ju je kuma dala kad sam se ja krstila, ali nema svak, ili prsten, koju kolanetu, to su bili pokloni.“

Drugi oblici kumstva, vjerovanja i predaje vezani uz kumstvo

Kazivači ne znaju jesu li na otoku Lastovu postojala neobična kumstva poput “šišanog kumstva”,⁶⁰ “kumstva uz ispadanje prvog zuba” ili slično.

Marija Glumac ispričala je i običaj oko novorođenčadi: “Kad se djetetu prvi put šišaju nokti, stavi se vera, majčina ili očeva, na prst, ošiša se nokat i tako za svaki prst. Noktići se zatim bace. Inače dijete ne bi progovorilo. Pupak su držali osušenog za uspomenu. Ostavlja se nasljednicima.” No, nitko uz takve događaje ne spominje kumstvo ili svjedoke.

Kazivači također ne poznaju predaje tematski vezane uz kumstvo. Zanimljiva je životna priča Kate Karlović: “Prije, nekad bi žena rodila, stvarno, to je istina, ja znam, kad bi se dijete rodilo u modroj kućici, onda bi babica išla ujutro

⁶⁰ Šišano ili strigano kumstvo posebna je vrsta kumstva za prvo šišanje djeteta. Šišano je kumstvo na početku 20. stoljeća u Hrvatskoj bilo rašireno na području srednje Hrvatske južno od Save (Pokuplje, Žumberak, Gorski kotar, Lika) i na pograničnom području južne Dalmacije i Hercegovine. Vidi: »Kumstvo.« u: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, ur. Slaven Ravlić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2015. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34614> (pristup: prosinac, 2015). O tim neobičnim kumstvima pisao je i V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*: 387-388. Kao običaj živ još 1962. u Mandaljeni i Imotici navodi ga Nikola Bonifačić Rožin, *Hrvatski narodni običaji iz okolice Dubrovnika (Župa i Dubrovačka Rijeka)* (Rukopis br. 393, IEF).

rano na gržu i rekla: ‘Puče i narode, rodilo vam se dijete u modroj kućici!’ I onda vještica ne bi mogla ništa tom djetetu. To su priče bile. (...) Ako ne bi to bila napravila, onda bi vještica mogla djetetu naškoditi! Ali, u to crkva ne da vjerovati! Baš je s mojim bratom tako bilo, mati ga je nosila i bila mu je obukla vesticu lijepu. Kad je došla na vrata u crkvu, bile su dvije žene i govorile su kako je lijep. I onda je više nije htio uhvatiti za sisu preko noći, zatvorio je oči. A već je mojoj materi umrlo poslije mene jedno dijete, sin, dobio je upalu poslije šest mjeseci. I tad je moja mati, kad je to vidjela, počela plakati jer je mislila da će joj i ovaj umrijeti. Sjećam se, bila sam gore s mojom materom u sobi. I onda, zovi doktora, ništa mu nisu mogli pomoći, kažu nije mu ništa. Stari je vjerovao. I onda je došla moja baba, uzela metlu i poslala mest tu ispred gdje je bila zemlja. Zovi onu Katu tamo jednu, pravi molitve, križeve; i onda je došao otac, poslala ga je po tu ženu. Kad je sunce pošlo ispred doli, donesi tri komada drva i pođi ispred tri crkve; trebalo je još uzeti neke tri trave. Ne znam što je napravila, ali kako mu je ona to napravila, uzela je čašu i govori: ‘Vidiš, spasila si ga u vlas od glave!’ Sve one ugje išle su na dno, što je stavila u blagoslovljenu vodu. Koliko mu je puti činila, ugalj se dizao, onda je on otvorio oči. Ali su mu noge ostale ovako (ukrivo, pokazuje, nap.). Mama je plakala da će mali ostati kriv. ‘Ne plači,’ govorili su joj, ‘nego uberi list od oraha i skuhaj u velikom loncu i stavi ga 15 minuta u mlaku vodu na sunce, na deku.’ I onda su mu se noge spravile i nije mu bilo ništa. Ne vjeruješ, ali je tako bilo. Baš s mojim bratom. I onda je moja mati to naučila. Poslije su je zvali po Lastovu. Kad bi nekome nešto bilo, onda bi ona poslala tamo činiti te ceremonije. Ali, crkva ne zna. Eto, i moja mama je bila kao vještica. Nisu to bile vještice, nego je bilo to, kad bi se rodilo u modroj kućici da ti može nešto naškoditi. Tako je govorilo selo!’⁶¹

⁶¹ U tom se iskazu skriva cijeli splet vjerovanja i ostataka negdašnjih predaja o mitskim bićima. Modra košuljica (placenta u kojoj se djeca rijetko rađaju) znak je da se rodilo dijete s nadnaravnim sposobnostima. To dijete može, ako bude inicirano, izrasti u mitski lik povezan u hrvatskim usmenim predajama s analognim likovima: krsnicima, zdujama (zduhaćima), mogutima, vješticama, višćunima, negromantima, vjedogonjama, vješturcima. S tim ga likovima veže želja da zaštite svoj kraj, pa se s neprijateljima u olujnim oblacima bori protiv tuče koja bi mogla naškoditi urodu. I on sam može, međutim, u oluji načiniti štetu onima kojima želi. Vještica pak još uvijek spada u najproduktivnije likove usmenih predaja. Ovdje je riječ o dvjema takvim ženama: jednoj koja može nanijeti zlo i drugoj koja ga može “skinuti”. U zapisima s Lastova iz 20. stoljeća predaje o vješticama su brojne, neke su i motivski slične navedenom tekstu. Nema nijednog zapisa o djetetu rođenu “u modroj kućici”, ali ih ima u okolici Dubrovnika (Konavle, Župa, Dubrovačko primorje). Više u: Ljiljana Marks, »Čudesni konavoski svijet (predgovor i izbor priča)«, *Dubrovnik* 1 (1998): 230-272, tekst: “Vješturak dobrić”; Ljiljana Marks, »Župske priče iz zbirke Nikole Bonifačića Rožina«, *Zbornik Župe dubrovačke* 4 (2005): 74-82, tekstovi: “Zduja”, “Zduja iz Brgata”, “Zduj Đurica”.

Politika i kumstvo

Kazivači ne dvoje da je bilo primjera odabira vjenčanih kumova koji bi kasnije, kao kumovi prvorođencu, bili društveno korisni. Time su jačale i društvene veze obitelji. Spomenuli smo navode dr. Jurice o kumstvima lastovskog kneza. No, svi kazivači su složni da se u pravilu ipak birala rodbina, najčešće ona koja bi bila dobra za dijete, a da nije bilo nekih posebnih izbora kumova čija bi politička pozicija ili novac neizravno jamčili djetetu i bolju budućnost. “Uvijek je ovdje obitelj bila. I danas i možda prijatelji, a ne gleda se profesor, doktor ili načelnik. Mi smo bili prosti, obični...”, kaže Magdalena Sangaletti.

“Na Lastovu, je postojala priča o... Ne priča, nego običaj da su neki bili i kumovi puno ljudi, ali to se pomalo izrodilo kasnije. Kad su trgovci bili postali kumovi dvadesetero djece, ali to nije bio onaj prvi način, to se izrodilo, jer sada je došao interes. Sad je tu, u onom, kako da rečem, spoju ljubavi ili poštivanja ubacio se sada interes: - E, on je trgovac pa će mi gledati, možda, sina bolje. I najedanput trgovac nije postao kum samo jednome, nego je postao kum deseterici i razbila se (...) ona intima, ona povezanost koja je postojala ranije. Kako može biti jedan kum deseterici i da bude ljubav? Ja mislim da se to izrodilo, mada u zadnje vrijeme, a možda i danas, ne znam, kakva je priča...,” kazuje dr. Antun Jurica. Marija Kučarić potvrđuje da se netko nekad zvao za kuma u svadbu tko je bio “recimo direktor ili neko važan.” Ivo Kučarić dodaje: “A, uvijek se gledalo ko je malo ovako... Više zbog djeteta nego zbog dara.” Marija Kučarić uzgred spominje: “A da vam pravo rečem da su naše ženske prije hodile više za vojnike, nego za domaće. Jer domaći je trebao da radi u poje... Imali su činove, plaću...”

Kazivačica Lucija Ivelja Pece zna za samo jedan slučaj, u vrijeme talijanske uprave, kad je kum odabran zbog političkih razloga. Tada je obitelj iz Jurjeve Luke birala talijanske uglednike, časnike, i po tom kumu su davali ime djetetu. Tijekom političkih mijena 20. stoljeća vlast je također pratila demografska zbijanja na otoku i kumstvom nagrađivala one koji su imali više djece. Primjerice, Lucija Đivoje navodi da je Mussolini tri puta bio kum na Lastovu, ali bi na krštenje dolazili “samo zamjenici”. Tu se radilo o desetom i dvanaestom djetetu u obitelji.

I kazivač Ivo Kučarić se sjeća “kako je bilo dobro” imati više djece za vrijeme dok je otok bio pod Italijom. Sjeća se jednog otočanina: “Dâ mu je Mussolini jake, jake pare što je ima deset djece.” Sjeća se i jednoga s osamnaestero

djece. Bartol Đivoje zaključuje: “To je obostrano zadovoljstvo. Čovjek ponosan što mu je određeni kum, a ta osoba ima dodatnu promidžbu.”⁶²

Za jugoslavenske vladavine bilo je iznimno teško održavati običaje, ne samo kumstva, već i crkvenih krštenja, krizme i vjenčanja, a otok nije imao ni svojga župnika, kazuju Marija i Tonko Glumac: “Branili su, ljudi bi se sakrivali, ako imaš posal izgubio bi ga. Nisu htjeli poslat velečasnoga da se ona (kazivačica, op.a.) uda jerbo ga nije bilo, bio je u Korčulu. On je imo po u vojsku, a imo je staroga djeda kojega nije imo kome ostavit i onda su se morali oženit da ga ja gledam. Nije bilo popa, zvali bi ga samo ako netko umre i došao bi koju subotu. I kad se imala udat, nisu bili zvali velečasnog i onda je došao u četvrtak ujutro ili u srijedu i kad se vjenčala, on je otišao. Odma. To je bilo 1949, najgore doba. (...) Moj otac kad se imao moj brat krzmat, mati ga je pošla

⁶² Državni poglavar (ili neki drugi visoko pozicioniran političar) kao kum u obiteljima s mnogo djece znan je i čest običaj, ne samo u nas. Primjerice, kralj Aleksandar se ponudio da će na krštenju kumovati zdravim muškim trojkama koje je 21. svibnja 1932. rodila (povila) Ivica I. Bačić iz Blata na Korčuli. Djeca su krštena u nedjelju 11. rujna 1932. imenima Petar, Tomislav i Andrej, dakle, imenima kraljevih sinova, a kralja je zamijenio pukovnik pješaštva O. Langesholz. Svako kumče dobilo je bijelu svilenu haljinu, svijeću s “narodnom vrpcom” i zlatnu ogrlicu s križom. Za svečanost krštenja Blato je bilo lijepo okićeno, a visoki časnik svečano dočekan. Vidi: *Narodna svijest* 38 (21. 9. 1932): 2. Premda poslije 1945. crkvena krštenja uglavnom postaju tajna i privatna stvar unutar obiteljskog kruga, kumstvo kao institucija i dalje je važno na reprezentativnoj razini državnog poglavara. Tako je Josip Broz Tito često bio “kum”, uglavnom svakom devetom djetetu rođenom u istoj obitelji, što možemo informativno rekonstruirati već površnim pregledom mrežnih stranica ako ih prihvatimo kao suvremeni terenski prostor. Kumstvo je u tim primjerima značilo samo javno registriranje brojnosti djece u pojedinim obiteljima, čiju podršku i važnost ovjerava sam državni poglavar kao kum. To je, prema nekim svjedočenjima, značilo darove za državne blagdane, navedeno Titovo ime u izvodu iz matične knjige rođenih. “Jedino je u mojoj krštenici stajala nota da mi je Tito kum,” kaže Josip Gruden. “Darovi su stizali za 29.11, Dan Republike” (Ivan Lovrić, »Josip Gruden: Tito je moj kum.« *Večernje novosti*, mrežno izdanje. Dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.293.html:409639-Josip-Gruden-Tito-je-moj-kum>; pristup 14.3.2017). Katkad se spominju čestitke koje je kumčad slala Titu o Novoj godini (Julija Botić, “Maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu. Sretnu Novu godinu 1956. želi Vam, družo Tito, vaše kumče sa svojim roditeljima, da nam dugo poživate za dobro naših naroda. Smrt fašizmu - sloboda narodu!”; u: Marko Tašković, »Kad je drug Tito bio...« *Blic*, mrežno izdanje, dostupno na: http://www.blic.rs/vesti/drustvo/kad-je-drug-tito-bio-deda-mraz-kakve-je-sve-novogodisnje-cestitke-narod-slao-josipu/66548f6_pristup 14.3.2017) i tome slično. Franjo Tuđman je nekoliko puta bio kumom: “Dr. Franjo Tuđman je bio kum osmom djetetu Janka Kutleše iz Vinjana Gornjih, zatim osmom djetetu Marka Šituma iz Ciste Provo, kao i sedmom djetetu Bana Jukića iz Runovića.” *Slobodna Dalmacija*, mrežno izdanje, dostupno na: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/11121999/dalmacija.htm> (pristup 13. 1. 2017). Gradonačelnik Zagreba Milan Bandić redovito je kumovao obiteljima s mnogo djece i taj je čin uvijek bio medijski popraćen, uz detaljan opis darova; to samo govori što za zemlju i naciju znači mnogo djece i kako se to označava na ceremonijalnoj razini, a istodobno govori i o instituciji kumstva, koja se prepoznaje kao podrška.

krzmat, a on (otac, nap.) nije zno i morao je branit posao i moro je vikat na njezinu mater. A drugi ljudi su hodili u Split, tamo ih nisu poznavali. Baba bi uzela dijete i krstila ga u Splitu. I niko ne bi zno.”

Kumstva novijih naraštaja i iseljenih Lastovaca

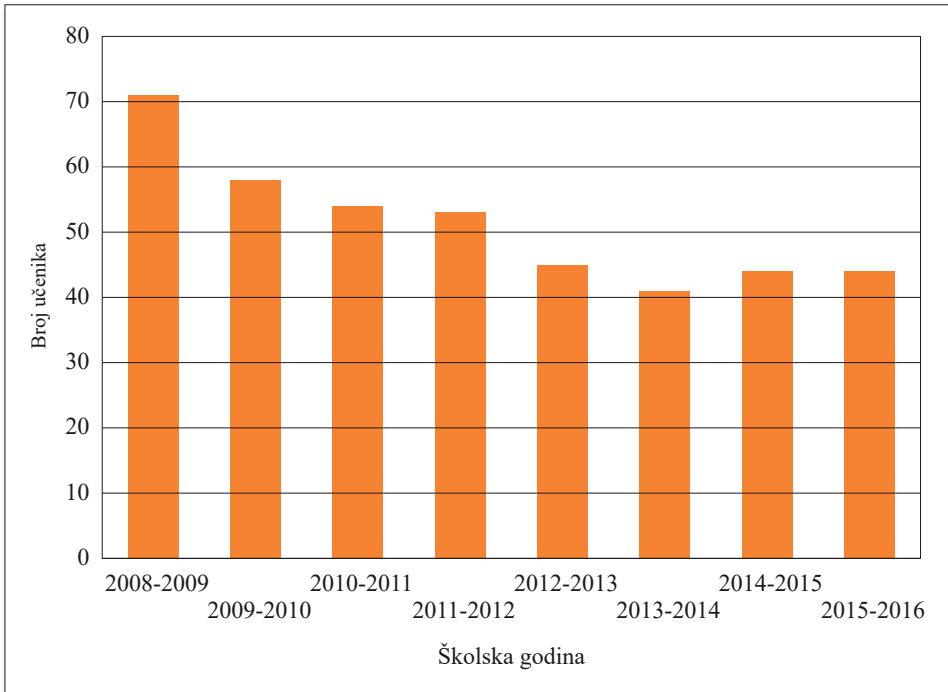
Lastovci su o kumstvima pričali s nostalgijom, ali moramo uzeti u obzir i dob kazivača. Bilo je to istodobno i njihovo sjećanje na neke davne dane... Činjenica je da tradicionalni običaji vezani uz kumstvo i društveno značenje kumstva općenito slabe. Osim “modernizacije” društva razlog tome su i demografska zbivanja. S Lastova se danas iseljava... Supružnici Kučarić kažu: “Dje vidite svjetlo tu je neko... Tu su vam sve... staro i nevoljno. Da nam ni unuke, od Margarite kćer, mi bismo bili sami.” Rijetki su uspjeli održati kumovske i obiteljske običaje i u obiteljima svoje djece. Marija i Ivan Kučarić imaju dvije kćeri i troje unučadi, koji također žive u Lastovu. Svi su kršteni u crkvi Sv. Kuzme i Damjana i imali su po dva krsna kuma: “od prve, prvu djecu su morali uzeti od vjenčanja, a drugo dijete - ova mlaja što je - drugo sam dijete bila ja kuma i njegov otac. Znači sve u obitelji! I sad vam je većinom, sve se vrti u obitelji. Sve rodbina.” I njihova se unuka udala u Lastovu i brat joj je bio vjenčani kum, upravo po “starinskim” običajima. Anica Glumac ima sina i kćer: “Kćer moja, ona je bila, njoj je bila kuma s Brača, njena prijateljica Diana iz škole, a i njemu je bio prijatelj. (...) Sada se svi ženu u crkvu, a niko ne ide u crkvu. Ni to ne volim.”

Oni koji stalno prebivaju na Lastovu usmjereni su prema Splitu, iako im je Dubrovnik formalno administrativno središte. Na Lastovu je samo osnovna škola. Broj učenika u osam godina, od školske godine 2008/9. do školske godine 2015/6. smanjio se za čak 38% (grafikon 3). I taj podatak svjedoči o teškoj demografskoj situaciji na otoku.

Radi pohađanja srednje škole, djeca već s 14-15 godina života moraju putovati i samostalno živjeti u nekom većem gradu. Radi obrazovanja djece, u druge gradove odlaze čitave obitelji. Odlazak je vezan i uz promjenu radnog mjesta, čime je otežan povratak na otok. Tako se nastavlja iseljavanje s otoka.

Održavanje običaja bilo je osobito otežano Lastovcima koji su se tijekom proteklih desetljeća iselili s otoka. Kazivačica Magdalena Sangaletti, koju je životni put sa suprugom Marinom Rinom Sangalettijem odveo s Lastova u Italiju, navodi kako nije mogla objektivno održavati sve običaje s Lastova:

Grafikon 3. Broj učenika po školskim godinama u Osnovnoj školi "Braća Glumac" Lastovo

Izvor: podaci o broju učenika Osnovne škole "Braća Glumac", naselje Lastovo; službene internetske stranice škole: <http://os-bglumac-lastovo.skole.hr/skola> (pristup: siječanj, 2016.)

"Imamo sina (49) i kćer (47); za krsnog kuma sinu smo izabrali isto rođaka, konjata Verzottija, a izabrali smo ga jer nam je svojta, htjeli smo se još više povezati. I oni i mi smo živjeli tada u Milanu, a nakon krštenja smo napravili objed u našem stanu. Kćerka je imala samo jednu krsnu kumu, suprugovu tetku Veroniku Verzotti."

Kazivači Marija i Ivo Kučarić su pobjegli u Kanadu i tamo stvorili novi dom. Imaju troje djece: "Jedan se rodi 1950., a druga se rodila 1958., a treći se rodio 1966. (...) Mala se rodila u Kanadi, cura. Muški prvi se je rodio tu. Imao je pet godina kad smo pobjegli preko mora. Odovle u Italiju. Jer su bile kako reći... To su bili komunisti tada."

Supružnici Kučarić su kćeri odabrali za kumove Lastovce koji su u Kanadu pobjegli kao i oni. "Za sina mlajega su isto bili Hrvati. Ja sam maloga i malu krstila u talijansku crkvu u Kanadi. On kaže (svećenik, nap.) da neće ovdje krstiti jer tvoj muž nije Talijan. Kad sam se ja rodila, onda je bila Italija. Poslije

moj otac je promijenio, onda je Šantić. Ja nisam mogla promijeniti kad sam pošla u Kanadu jer su mi svi dokumenti, kršćenica, bili na Santi. Njihovi sinovi nisu oženili Lastovke nego Francuzice, prvo jedan pa drugi.” Unuk kojeg su kazivači odgajali do njegove 14. godine, danas ima čak četrnaestero djece.

Kazivačica Kata Karlović-Careva, kako je zovu njeni stariji prijatelji s otoka, ispričala je da je rođena 1934. na Lastovu, gdje je živjela do 1957. godine. Tada je sa suprugom i prvim sinom, koji je imao tek šest mjeseci, otišla u Italiju, odakle ih je put ubrzo odveo u Australiju. Drugoga sina dobili su dok su živjeli u kampu u Italiji, a kćer u Australiji. Na Lastovo se vraća zadnjih pet godina, nakon što je uz pomoć obitelji obnovila staru kuću. Sama dolazi iz obitelji u kojoj su se tradicija i običaji, kako kaže, uvijek poštovali. Suprug joj je umro prije 19 godina u Melbourneu u Australiji. “Moja je mama bila jako stroga, moralo se slušati roditelje i tako je moralo biti. Prije je sve bilo drugačije nego sada. Sada rodu, ne ženu se, ne krste se i svašta, a prije si mora,” dodaje Kata Karlović. “Prije se gledalo, kad se ima ženska udati, a ne kako sada. A danas, briga njih za roditelje, a prije su se držali običaji. (...) U Italiji smo maloga krstili odmah nakon osam dana, u logoru, jer nismo mogli čekati kao što bismo čekali ovdje na Lastovu. Isto su mu bili dva kuma, ali kum i kuma. I onda u Australiji malu smo opet krstili kako treba! Kum je bio od muža brat, čekalo se da dođe i onda joj je on bio kum, a moja sestra kuma. Mi smo tamo u Australiji napravili sve isto kao što bi bilo ovdje. Sad je to malo drugačije jer nevjeste nisu s Lastova. Ona je Kolumbijka, ona iz Italije, svake nacije su sada što se s njima žene, ali prije nije bilo tako.”

Zaključak

Terensko istraživanje provedeno je 11. rujna 2015. godine usmenim ispitivanjem, snimanjem i kasnijim transkribiranjem odgovora kazivača starije dobi i to na reprezentativnom uzorku od 7,5% stanovnika čitavog otoka starih 65 i više godina. Kako su svi iz naselja Lastova, oni čine reprezentativan uzorak od 15% stanovnika urbanog središta otoka starijih od 70 godina.

Još od odredbe Lastovskog statuta iz 1449. godine kumstvo se na otoku Lastovo smatralo oblikom srodstva, duhovnog, doduše, ali ipak i zaprekom za brak, a takav se stav zadržao do kraja 20. stoljeća. U pravilu je kumski odnos nastajao između obitelji istog ili podjednakog društvenog sloja, ali je uvijek bilo slučajeva da kum bude višeg društvenog položaja ili da bude jamstvo

sigurnije budućnosti djeteta. Prema navodima kazivača, postoje zabilježbe da je lastovski knez iz vremena Dubrovačke Republike često bio kum djeci na otoku.

Terensko istraživanje je potvrdilo da se, unatoč promjenama političkih režima i sustava, kumstvo uspjelo održati i ostati bitna integrativna obiteljska institucija na Lastovu. Pritom kumstvo izlazi izvan okvira religije. Ljudi se pozdravljaju s “kumpare”, “kume”, kao iskaz bliskosti i kada zapravo nisu kumovi.

Svoje lastovske običaje kazivači koji su bili prisiljeni odseliti s otoka tijekom 20. stoljeća (u Kanadu, Italiju i Australiju) nastojali su sačuvati i prenijeti sljedećim generacijama. Pritom iseljenici s Lastova (koji nekoliko mjeseci svake godine ipak svoju “mirovinu” žive na Lastovu) čuvaju “okamenjenu” i idiličnu sliku o svojoj prošlosti i prošlosti otoka. Brojnost novih i drukčijih iskustava u novome društvu potisnula je stare doživljaje, koji su tako ostali sačuvani u vremenu njihova iseljenja s otoka. Kazivači istih godina kao i iseljenici/povratnici, koji se čitav život nisu “micali” s otoka, spontano su se prilagođavali promjenama, jer su i sami u njima sudjelovali, pa i kada to ne žele priznati.

Istraživanje pokazuje da se “nekoga” na Lastovu nije biralo za kuma iz zahvalnosti za neko učinjeno djelo, već kazivači tvrde da se uvijek gledalo budućnost i dobro za dijete ili mladence. Gotovo svi kazivači su naveli da se od kuma zapravo ništa nije očekivalo kao obveza prema djetetu, iako istodobno podrazumijevaju moralnu i materijalnu brigu za kumče, ako ureba. Kumovi formalno, prema kazivanjima, nisu morali darivati kumče, premda su to činili, najčešće nakitom. Čini nam se da je to na neformalnoj razini ipak bila veoma čvrsta obveza, jer nitko nije spomenuo niti jedan primjer da kum nije darivao kumče. Kumovi se nisu častili nadijevanjem njegova imena kumčetu. Bilo je obostranih kumstva i međusobnog povezivanja “kuća” kumstvima.

Svi kazivači su imali kumove i svi su potvrdili da su dobili sakramente u Katoličkoj crkvi. Kumstvo je, osim svjedočkog značenja na obrednoj osnovi tradicijskih i vjerskih rituala, bilo i dio društvenog očekivanja zajednice, čak i kada je otok bio vojarna i nije imao stalnog svećenika. Tko je htio krstiti i krizmati dijete ili se vjenčati, to je ipak mogao ostvariti unatoč zaprekama i uz svijest o mogućim posljedicama za svoj postupak, protivan političkom trenutku. No, nitko od kazivača nije rekao da je netko na kraju bio spriječen u samom crkvenom činu.

Krštenje je očito označavalo čin pripadnosti vjerskom, kulturnom, pa i nacionalnom krugu.

Prema iskazima, dijete je u pravilu imalo dva krsna kuma, u početku dva muškarca, a kasnije oba spola. Izbor je bio između rodbine⁶³ i prijatelja, u pravilu katolika, a u izboru je bila presudna uloga starijih članova obitelji, sukladno patrijarhalnom ustroju.

Krizmano kumstvo vrijednosno nije imalo jednako značenje kao krsno. Krsni kumovi nisu bili birani i za krizmanog kuma (iako je jedan kazivač kazao da se zadnjih desetljeća na Lastovu pojavljuje upravo takav odabir kao pravilo). Najčešće su za krizmanog kuma birani rodbina i prijatelji, ovisno o mišljenju i želji djeteta ili pod utjecajem roditelja.

Veća pažnja i značenje pridavani su svjedocima na vjenčanjima, koji su kolkvijalno uvijek nazivani kumovima. Naime, onaj tko je bio svjedok na vjenčanju, vjenčani kum, bio je i kum prvorodencu u tom braku i za njega se poslije u životu trebao brinuti. U pravilu je nevjesti vjenčani kum bio brat, a tzv. Lastovska svadba imala je jasne uloge svih sudionika vjenčanja. Kumstvom su se pojačavale već postojeće društvene mreže, jer su vjenčani kumovi pretežno bili članovi obitelji ili izrazito bliski prijatelji. I ovdje su u početku bili samo muški kumovi, a tek u drugoj polovici 20. stoljeća i žene postaju vjenčane kume. Zanimljiv je sustav vrijednosti po kojemu je izvanbračno dijete bilo društveno neprihvatljivo i "takva" se djeca nisu krstila ni imala kumove, dok se istodobno poodmakla trudnoća nije smatrala zaprekom za kumstvo i kod sklapanja braka (uz toleriranje izostanka vjenčаницe zbog toga). Nitko od kazivača nije naveo da bi kumstvo u 20. stoljeću priječilo sklapanje braka između kuma i kumčeta, što je kao bitna zapreka duhovnog srodstva zabilježeno na Lastovu 1874. godine, no to se možda podrazumijevalo.⁶⁴

⁶³ Kazivači su potvrdili da su prvi izbor muškog i ženskog kuma uvijek bili (1) brat djetetove majke i (2) sestra djetetova oca, a ako ta mogućnost izbora nije objektivno postojala jer majka nije imala brata ili otac sestru, onda se birao netko od bliže rodbine. Rodbina kao "prvi izbor" na Lastovu u skladu je s tendencijom izbora kum(ova) na krštenju u bliskim katoličkim krajevima Italije i Francuske. Prema istraživanju (na uzorku krštenih osoba od 1981. do 1991. godine), u Italiji rodbina čini 86% svih muških i 85% ženskih kumova, a u Francuskoj 88% i 71%. Od toga, stričevi i ujaci čine 54% u Italiji, a 59% u Francuskoj, dok tetke i ujne čine 50% i 48%. Zanimljivo je da je u Italiji drugi najčešći izbor kuma u osobi djeda (17%) i bake (18%), dok u Francuskoj bake i djedovi nisu među značajnim osobama u izboru za kuma (4%). Na Lastovu kazivači nisu izdvajali bake i djedove kao izbor kuma prilikom krštenja. Detaljnije o istraživanjima u Italiji i Francuskoj: G. Alfani, V. Gourdon i A. Vitali, »Social Customs and Demographic Change: The Case of Godparenthood in Catholic Europe.«: 482-504.

⁶⁴ V. Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*.

U vremenu koje se moglo obuhvatiti istraživanjem smanjuje se broj krsnih kumova s dva na jednoga. Krsni kum se ponavlja i u osobi krizmanog kuma, za razliku od некоć.

Institucija kumstva zadržava svoju društvenu relevantnost, unatoč demografskim promjenama koje ubrzano "prazne" otok. No, njezine društvene funkcije ipak iščezavaju. Mlađe generacije ne osjećaju se više vezanima tradicionalnim običajima, unatoč nastojanjima svojih roditelja. U kratkom roku od svega dvadesetak godina depopulacija i demografske promjene znatno su utjecale na ubrzane promjene društvene funkcije kumstva i objektivne mogućnosti izbora bliskog srodnika, poput strica, ujaka, strine i tete, za kuma na vjenčanju (koji bi kasnije imao i ulogu krsnog kuma/kume). Istraživanja u Italiji i Francuskoj potvrđuju jednaki utjecaj demografskih promjena, a otok Lastovo može poslužiti kao primjer istih procesa i u Hrvatskoj.⁶⁵

Čini se da se može očekivati širenje kumstva na osobe izvan obitelji i izvan Lastova, te stvaranje novih društvenih mreža izvan dosadašnje ipak zatvorene cjeline, kakav je otok često, pri čemu bi institucija kumstva u dosadašnjem obliku mogla biti sačuvana tek kao mjestimičan relikv prošlosti.

⁶⁵ Detaljnije o utjecaju demografskih promjena na kumstva Italiji i Francuskoj: G. Alfani, V. Gourdon i A. Vitali, »Social Customs and Demographic Change: The Case of Godparenthood in Catholic Europe.«: 482-504.

SPIRITUAL KINSHIP ON THE ISLAND OF LASTOVO IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURY

MARKO RAŠICA AND LJILJANA MARKS

Summary

Based on the fieldwork conducted in September 2015, this article investigates and analyses spiritual kinship on the island of Lastovo in the nineteenth and twentieth century in terms of the choice of godparent, confirmation sponsor and marriage witness as well as the role of godparenthood in everyday life. Considering that in ethnographic and folkloristic research it is important who the speaker is, informants have been exhaustively quoted. Personally toned and accentuated statements afforded by the elderly informants, based on life-long experience and memory, provide a general and, more so, an individual snapshot which is not confined by the given theme. The informants constitute a representative data sample of 7.5% of the island's population of 65 years of age and older. As they are all residents of the settlement of Lastovo, they also constitute 15% of the population of the island's urban centre above the age of 70.

Over the past centuries, the island of Lastovo was a closed and isolated community subject to frequent changes of the political regime, in which the institution of godparenthood tended to play a cohesive role. Being considered a type of kinship, godparenthood represented an impediment to marriage from as early as 1449, as regulated by the Lastovo Statute. This attitude survived till the end of the twentieth century. Baptism was conveyed as an act of religious, cultural and even national affiliation. According to the reports, a child most commonly had two baptismal godparents, two men at first, and later one of each sex. The selection was made among kin and friends, of Catholic faith generally, and the choice mainly rested on the family elders, in accordance with the patriarchal family structure. Being a witness at confirmation did not carry

the same significance as compared to witness at baptism. Confirmation witness was usually sought among kin and friends according to the child's choice or that of his parents. Greater attention and importance was given to marriage witnesses. Namely, a person chosen for a marriage witness acted as godfather to the first born child in this marriage, and it was his responsibility to care for the child's future and well-being. It was customary for the bride to have her brother as witness. Spiritual kinship consolidated the already established social networks, because marriage witnesses were mainly family members or very close friends. This sacrament, too, was at first witnessed by men only, to be extended to women in the second half of the twentieth century. The analysis of relevant demographic data and informant statements leads to a conclusion that depopulation of the last several decades had a greater impact on the centuries-old type of the institution of godparenthood and the social role of godparents than the island's isolation due to the permanently stationed military troops.

